

מינוי אשה לתפקיד רבני

דוד מישלוב – תשע"ו

שפע ברכות לרעי, מכובדי וידידי זה מעל לארבעה עשורים, הרה"ג הרב ד"ר רצון ב"ר יוסף ערוסי הלוי שליט"א, רבה הראשי של קרית אונו וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל, ראש הליכות עם ישראל, המייסד והרוח החיה של הכנסים הבינלאומיים השנתיים למשפט התורה – תקצר היריעה מלספר בשבחיו. אסתפק כאן בציון שמירתו על מצות "ולא תגורו מפני איש" – הן בכלל, והן בפרט על שהסכים להעלות לדיון בכנס זה את הנושא הזה, השנוי במחלוקת חריפה בימינו. יה"ר מלפני ה' שיתקיים בו ובכל בני ביתו "והריקותי לכם ברכה עד בלי די", כפשוטו וכמדרשו.

נחלק דברינו לחמישה חלקים:

א – רקע והלכה פסוקה למעשה: ארגוני רבנים ואחד הרבנים הראשיים לשעבר שליט"א

ב – סמיכה וסמיכה לחצאין במרוצת הדורות – פסול אשה לדון

ג - חמישה שיקולים נוספים לאיסור: שררה, כבוד הרבנות, צניעות ותפקיד האשה, מסורת, לא תתגודדו

ד - משמעות "תפקיד רבני" בימינו

ה – מציאות ימינו ומסקנות

א – רקע והלכה פסוקה למעשה

לפני כשש שנים, רב אורתודוקסי אמריקאי הסמיך אשה לרבנות, ומינה אותה לתפקיד של סגנית הרב בבית הכנסת שלו. הנה שתי תגובות רבניות למינוי, אחת מאת מועצת גדולי התורה של אגודת ישראל; ואחת מאת הסתדרות הרבנים דאמריקה. כל התרגומים מהאנגלית להלן הם שלי.

הצהרה שפורסמה על ידי מועצת גדולי התורה דאמריקה (י' באדר תש"ע)

הרב ... העניק "סמיכה" לאשה ומינה אותה לשמש "סגנית הרב" בבית הכנסת שלו, שם היא ממלאת תפקידים רבניים מסורתיים מסויימים. כעת העניק לה את התואר "רבה" (לפני כן קרא לה "מהר"ת" (= "מורה הלכתית רוחנית תורנית"). הרב ... הצהיר כי שינה את התואר כדי "להבהיר כי חברה מלאה בצוות הרבני שלנו, רב בעל התכונה הנוספת שיש לה קול נשי ברור".

התפתחויות אלה הינן סטייה עקרונית מסוכנת מהמסורת היהודית וממסורת התורה, ויש לגנותן במונחים החריפים ביותר. קהילה שאשה ממלאת בה תפקיד רבני היא לא אורתודוקסית.

החלטה בעניין תפקידי נשים בקהילה בחיים היהודיים האורתודוקסים

הסתדרות הרבנים דאמריקה (י"ג באייר תש"ע)

1 – פריחת לימוד התורה והוראתה על ידי נשים אורתודוקסיות יראות שמים בעשורים האחרונים הינו הישג רצוי ומשמעותי. הסתדרות הרבנים דאמריקה מרוצה מכך שחברינו נטלו חלק באופן בולט בקידום הישגים אלה.

2 – זכות היא לנו לשאת בעול הקדוש שהוטל עלינו לשמור על היהדות שנמסרה בידינו ולמסרה לדורות הבאים, במלוא עושרה ועומקה רבי-הפנים: הלכה, השקפה, מסורת, וזכרון הסטורי.

3 – לאור ההזדמנות שנוצרה ע"י לימוד תורה ברמה גבוהה על ידי נשים, הסתדרות הרבנים דאמריקה מעודדת מגוון הזדמנויות מקצועיות מתאימות עבור נשים מלומדות ומחויבות להלכה, בשירות משימתנו המשותפת לשמר את מורשתנו ולמוסרה. עם זאת, מחויבותנו האמורה לרציפות לא מאפשרת לנו להסכים להסמכת נשים לרבנות או להכרת נשים בתור חברות במסגרת הרבנות האורתודוקסית, יהא התואר של האשה מה שיהא.

4 – נשים אורתודוקסיות צעירות גדלות, מתחנכות, ושואבות השראה מאמהות, מורות, ומחנכות שזכו הן עצמן לחינוך תורני ברמה גבוהה לנשים. בשעה שבנות הדור הצעיר עולות לעמדות השפעה ומעמד, אנו תפילה שיתרמו להעמקת ולהרחבת תלמוד תורה, יראת שמים, והקפדה בשמירת מצוות.

הרב המסמך, שהיה חבר בהסתדרות הרבנים דאמריקה, התחייב לפני הנהלתה שיפסיק להסמך נשים בתואר "רבה". אך כעבור זמן לא רב הוא הקים "ישיבת מהר"ת", מוסד המסמך נשים במפורש למלא תפקידים רבניים. בוגרות המוסד משמשות כבר במספר בתי כנסת.

שאלה זו לא עלתה בארה"ב בלבד. כחצי שנה לפני קיום הכנס הנוכחי – באביב תשע"ה, התקיים בירושלים "טקס סמיכה" לשתי נשים.¹ ועוד היד נטויה. לאור ההתפתחויות החדשות פירסמה הסתדרות הרבנים דאמריקה החלטה שהתקבלה בהצבעת רוב בין החברים, לפני פחות מחודשיים לפני הכנס שלנו. הנה לשון ההחלטה:

החלטה בעניין תפקידי נשים ברבנות

הסתדרות הרבנים דאמריקה (תשרי תשע"ו)

הוחלט: לחנך וליידע את קהילתנו כי אסור לחברי הסתדרות הרבנים דאמריקה בעלי תפקידים במוסדות אורתודוקסים:

1 – להסמך נשים לרבנות האורתודוקסית, יהא התואר אשר יהא;

2 – לשכור את שירותיה של אישה לתפקיד רבני במוסד אורתודוקסי, או לאשר שכירות כזאת;

3 – להרשות לאישה המלמדת לימודי קודש במוסד אורתודוקסי להשתמש בתואר המצביע על סמיכה לרבנות.

4 - החלטה זו לא מתייחסת לתפקידים לא-רבניים, כגון יועצות הלכה, תלמידות חכמים בקהילה, תכנית לימודים מיוחדת של ישיבה אוניברסיטה (GPATS), ומורים בבתי ספר שאינם רבניים. כל עוד לא משתמשים בתואר רבני או של הסמכה כמו "מהר"ת" בתפקידים אלה, וכל עוד אין רמיזה להסמכה או למעמד רבני, החלטה זו לא תקפה.

התומכים במעשה ההסמכה הסתמכו, בין היתר, על דברי הראי"ה קוק בתשובתו בענין שמן שומשום בפסח, שאין איסור להתיר את המותר, אפילו אם לא נהגו להתירו בעבר, כאשר מדובר במציאות שהתחדשה רק בימינו.² יותר מכך, אסור לאסור את המותר.³

¹ ראה לדוגמה: <http://www.kipa.co.il/now/63087.html>

² "איזה היתר יש לאסור דבר המותר?!" (אורח משפט, עמ' ק"ח). וכן כתב: וחלילה לנו לחשוב, שעל-ידי מה שאנו מתירים את המותר - מה שלא היה דבר זה במציאות על מה שיחול מנהג של איסור - כי בזה ניתן פרצה לפני הפורצים, חלילה. אדרבא, כשיראו העם כולו, שמה שהוא מותר אנחנו מתירים, אז יאמינו ביותר, שכל מה שאנו אוסרים הוא מפני שכך דין תורה ... אבל אם נאסור אפילו דברים הבאים על-ידי המצאה חדשה שלא היה מעולם כלל, יאמרו שהרבנים חפצים להחמיר מליבם ואינם חסים על הציבור (אורח משפט, עמ' ק"ט).

כמו כן, ציינו המסמיכים לדברי הרב הראשי לשעבר, הראשל"צ הרב אליהו בקשי-דורון שליט"א, שכתב כי נשים יכולות להיות מנהיגות ציבור ואפילו גדולי הדור. אך נשיא הסתדרות הרבנים דאמריקה דאז, הרב אריה מטנקי שליט"א, פנה לרב בקשי-דורון וביקש הבהרה. הנה תשובת הרב בקשי-דורון:

23.06.15

בס"ד

לכבוד הרב אריה מטנקי שליט"א, נשיא הסתדרות הרבנים באמריקה – השלום והברכה,

בתשובה לשאלתכם במכתב מג' תמוז בענין מתן סמיכה לנשים ולהסמיכם לרבנות, שיש מאן דהוא שהסתמך על ספרי בנין אב ח"ו, הנני להודיע שח"ו שאין להסמיך נשים לשמש כמורה הוראה ואין לקרוא להם רבה. ויש בדורנו להזהר שלא לנהוג כדרך הרפורמים ולהתרחק מהם ומנהגייהם.

אמנם כתבתי בתשובה שם שעל פי ההלכה יכולה אישה לשמש כמורה הוראה בישראל שכן כתב הרב חיד"א בברכי יוסף (ח"מ סי' ז') אולם כל זה מבלי כל מינוי או שררה אלא מתוך ידיעתם, אבל כשצריכים הם להתמנות או להסמיך אין לסומכן ואין לבחון אותם.

ויש להבהיר להם שלא יאה יהירות לנשים כדברי הגמ' במגילה, וחשך דרא דמברא איתתא, ויש בדבר חוסר צניעות בפרט בדורנו שפרוץ מרובה על העומד, ותודה על מכתבכם שיש בו כדי להסיר מכשול.

בברכה,

הרב אליהו בקשי דורון

הראשון לציון וראש מסודות "בנין אב"

לפי כל הנ"ל, מתברר לכאורה כי אין על מה לדון בשאלת "מינוי אשה לתפקיד רבני".

אך כאן נעבור לחלק השני של עיוננו. לכאורה יש על מה לדון, אם מפרקים את שאלת "המינוי של אשה לתפקיד רבני" לחלקים נפרדים. כיוון זה נרמז בדברי הסתדרות הרבנים כאשר כתבו שאין להם התנגדות למינוי נשים "לתפקידים לא-רבניים", ומנו ארבע דוגמאות. עלינו לשאול: מה היא סמיכה לרבנות, מה הם התפקידים של רב, מה משמעות בימינו של "מינוי" לתפקיד רבני, ומה הן המגבלות ההלכתיות על נשים בתחומים אלה?

ב – סמיכה וסמיכה לחצאין במרוצת הדורות – פסול אשה לדון

³ ירושלמי, תרומות סוף פרק ה, ה"ג; חגיגה ס"א; סוטה פ"ח ה"ב, "אמר רבי לעזר: כשם שאסור לטהר את הטמא כך אסור לטמא את הטהור." וכתב הב"י (יו"ד סי' קטו אות ג ד"ה וה"ר פרץ, בשם הגהות מיימוניות): "דאמרינן בירושלמי כשם שאסור להתיר את האסור, כך אסור לאסור את המותר עכ"ל." וע"ע ירושלמי עבודה זרה פ"ב ה"ט, "לא ביש לי דאמרת על טהור טמא, אלא סופך לומר על טמא טהור", ובשו"ת בית יוסף דיני כתובות ס' ג, ד"ה כתב, העתיק "לא באיש לי על דאמרת על מותר אסור וכו'. וכן כתב הרמב"ם (אגרות הרמב"ם, מהדורת שילת, ח"א עמ' רעט): "ולפי שאין ראוי לקבוע הטעות בשום פנים, ואין הפרש בזה בין איסור המותר והתרת האיסור." כמו כן, בספר הפרדס (דף קכז), המיוחס לרש"י, נאמר: "שכשם שאנו מצווים שלא להתיר את האסור, כך אנו מצווים שלא לאסור את המותר, כדי שלא להפסיד את ממונם של ישראל שהתורה חסה על ממונם". באופן דומה כתב הש"ך (פלפול בהנהגת הוראות באיסור והיתר, סוף סימן רמב): "כשם שאסור להתיר את האסור כך אסור לאסור את המותר אפילו בשל עובד כוכבים ואפילו במקום שאין הפסד מפני שעל הרוב יש בו צד הקל במקום אחר מחמת שנאסר והוי חומרא דאתי לידי קולא ואף על פי שלפי הנראה לא יבא מזה צד קולא אסור שאפשר שיתגלגל ויבא קולא עד אחר מאה דברים, לפיכך אם הוצרך לאסור מחמת ספק או מחמת חומרא בזה שאין האיסור ברור כשמש צריך המורה לומר שאין האיסור ברור אלא שאנו מחוייבים להחמיר וכל שכן אם המורה מתיר בשעת הדחק וכיוצא בו שיאמר לו כן."

הסמיכה הראשונה היתה של יהושע על ידי משה רבנו.⁴ אחר כך הוסמכו חכמים דור אחר דור על ידי מוסמכים שקדמו להם.⁵ על פי דברי הגמרא מדובר בהענקת התואר "רב" והענקת סמכות לדון בכלל, ולדון דיני קנסות כמו "כפל" ו"ארבעה וחמשה" בפרט.⁶ פירושו הפשוט של "סמכות לדון" הוא הסמכות לאכוף החלטות משפטיות באמצעות הטלת סנקציות אם כך דרוש, ואפילו בניגוד לרצון האדם הנידון, וכן להטיל ענשים על עבריינים פליליים.⁷ כיוון שנשים פסולות לעדות,⁸ הן גם פסולות לדון.⁹ לפיכך, לא ניתן להסמיק נשים. ועוד, כתב השרידי אש כי המילה "מינוי" שקולה למילה "הסמכה".¹⁰ אם כן, אפוא, כשם שאין "לסמוך" נשים, גם אין "למנות" אותן.

חכמינו ז"ל מסרו נפשם כדי לשמור על רציפות מסורת הסמיכה (סנהדרין יג ע"ב – יד ע"א). אך למרות זאת הסמיכה המקורית נפסקה.¹¹ אחרי זאת הנהיגו "סמיכה" אחרת, שעברה שינויים במרוצת הדורות. כאשר כוח הכפייה של בית דין יהודי היה תלוי ברצון השליט או השלטון הלא-יהודי להעניק לו כוח כפייה, נחלשה הסמכות של דין יהודי לאכוף את פסקיו. ובדורות האחרונים

⁴ ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו (במדבר כו, יח); וסמך את ידיו עליו ויצוהו כפאשר דבר ה' ביד משה (שם שם כג); ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וישמעו אליו בני ישראל ויעשו כפאשר צוה ה' את משה (דברים לד, ט).

⁵ ראה רמב"ם הלכות סנהדרין ריש פרק ד.

⁶ סנהדרין יג ע"ב, וראה רש"י שם ד"ה למידן דיני קנסות, וראה רמב"ם שם.

⁷ כך עולה מגיטין פח ע"ב. וראה רמב"ם הלכות סנהדרין ד, טו. יש שזיהו את הסמכות לדון עם הפירוש הפשוט של המושג "שררה" שנעסוק בו בהמשך, אך אחרים הבהירו כי הגדרת שררה היא דבר-מה אחר, וראה להלן בפנים. הסמכות לדון כוללת הזכות להזמין לדין ולהטיל סנקציות על המסרב לבוא לדין, מהטלת שמתא ועד לחרם וקללה, הפקרת נכסיו, ומתן מכות ותלישת שער, וכו' – ראה לדוגמה מועד קטן טז ע"א. אך ראה הערה 13. ואולי היסוד המשותף שבין מעמד הדין ובין מעמד של שררה (שר, מלשון "כי תשתר עלינו גם השתרר") נובע משימוש התורה בשורש "שים" הן בהקשר למשפט והן בהקשר למלך ("השר" העליון, בעל ה"שררה" הגבוהה ביותר): "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם", ו"שום תשים עליך מלך" – שתהא אימתו עליך. "שימה" כוללת סמכות אכיפה וכפייה, כפי שנדון בסוגיית גיטין שם, ואכמ"ל.

⁸ ראה בבא קמא פח ע"א ורש"י שם ד"ה פסולה לעדות: דכתיב גבי עדים זוממין ועמדו שני האנשים ותניא בשבועות (ל ע"א) בעדים זוממין הכתוב מדבר דמשמע אנשים ולא נשים. וכך כתב רש"י בפירושו לתורה (דברים יט, יז). אבל יונתן בן עוזיאל פירש ש"שני האנשים" הם בעלי הדין. שני הפירושים מובאים בירושלמי יומא ו ה"א (מג ע"ב). וראה רמב"ם הלכות עדות פרק ט, הלכה ב: נשים פסולות לעדות מן התורה, שנאמר: 'על פי שנים עדים' (דברים טז ו; יט טו) - לשון זכר ולא לשון נקבה. וראה טוש"ע ח"מ סי' לה ס"ק יד. על הצד הרעיוני ניתן לומר כי התורה העניקה לשני עדים כוח כפייה, שהרי אפילו הדיינים חייבים לפסוק בהתאם לדבריהם, ללא הפעלת שיקול דעת מצידם, והדיינים אינם מורשים לסטות מהמשתמע מדברי העדים, וכוח כפייה/שררה זו הוא שהתורה מנעה מנשים, הן כעדים והן כדיינים. והדברים ארוכים ואכמ"ל.

⁹ ראה משנה נדה ו, ד: כל הכשר לדון כשר להעיד ויש שהוא כשר להעיד ואינו כשר לדון. מכאן שהפסול להעיד פסול לדון, ולפי הסברה שהזכרנו בהערה הקודמת אפשר לומר שהדבר קל וחומר. כך גם בירושלמי יומא ו ה"א, בירושלמי סנהדרין ג ה"ט (כא ע"ג) ובירושלמי שבועות ד ה"א (לה ע"ב). ראה טוש"ע ח"מ סי' ז: אשה פסולה לדון ודבורה לא היתה דנה אלא מלמדת שופטי ישראל. והדברים ארוכים ואכמ"ל.

¹⁰ "הסמיכה, הנסמכים והמסמיכים", שרידי אש – חקרי הלכה, חידושים, ביאורים מאמרים, הג"ר יחיאל יעקב ווינברג, מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ז, עמ' קלח-קנ. ראה, לדוגמה, לשון הרמב"ם שנביא להלן מהל' סנהדרין ד, ח, שכתב "למנות" על הסמכה.

¹¹ ראה מאמרו של בעל השרידי אש, שצוין בהערה הקודמת.

נשלל כוח הכפייה לגמרי מבתי הדין היהודיים שבגלות. נזכיר מספר תחנות בשינויים שחלו בסמיכה לרבנות. כך כתב הרמב"ם (הל' סנהדרין ד, ח) על פי הירושלמי:¹²

ויש להן [למסמיכים] למנות לכל מה שירצו, לדברים יחידים, והוא שיהיה ראוי לכל הדברים. כיצד? חכם מופלא, שראוי להורות בכל התורה כולה, יש לבית דין לסמוך אותו וליתן לו רשות לדון [אך] לא להורות באיסור והיתר, או ייתנו לו רשות להורות באיסור והיתר [אך] לא לדון דיני ממונות, או ייתנו לו רשות לזה ולזה אבל לא לדון דיני קנסות, או לדון דיני קנסות אבל לא להתיר בכורות במומן, או ייתנו לו רשות להתיר נדרים בלבד, או לראות כתמים; וכן כל כיוצא בזה.

זאת אומרת, הסמיכה המקורית – אפילו לתפקידים מסוימים בלבד – ניתנה רק למי שהיה ראוי לסמיכה בכל תחום. כך נהגו בהתחלה גם ב"סמיכה" הלא-מקורית, אחרי שהסמיכה המקורית נפסקה. היו מסמיכים רק מי שהיה ראוי להיות מוסמך לפי השיטה המקורית, זאת אומרת, מי ששלט בכל התורה כולה והיה ראוי להיות דין, ש"אין סומכין לחצאין" אלא כשראוי לכל, וכשאינו ראוי לכל אין סומכין לחצאין. אם כן, איפא, אין להסמיך/למנות אשה, שהרי אינה יכולה לדון.

מגבלה נוספת על סמיכה לנשים מופיעה בהקשר אחר, "שררה". הרמב"ם כתב את המגבלה לנשים בשררה בצורה מפורשת (הל' מלכים א, ד-ה):

אין מעמידין מלך מקהל גרים אפילו אחר כמה דורות עד שתהיה אמו מישראל, שנאמר לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא, ולא למלכות בלבד אלא לכל שררות שבישראל, ... שנאמר מקרב אחיך תשים עליך מלך כל משימות שאתה משים לא יהו אלא מקרב אחיך. אין מעמידין אשה במלכות שנאמר עליך מלך ולא מלכה, וכן כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש.

אין "לשים" (למנות) אשה ב"כל משימות שבישראל", ואם משווים "משימה" ל"שררה" כפי שנראה מהלכה ד שהשווה הרמב"ם,¹³ אזי אין למנות אשה לתפקיד שיש בו שררה, כולל תפקיד של דין ("ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם") – אך לא רק תפקיד של דין. כך או כך, כאמור, אם כדי לקבל סמיכה חייב המוסמך להיות ראוי למינוי לדין, כי אין סמיכה לחצאין אלא למי ש"ראוי לכל הדברים", אזי אין להסמיך אשה אפילו לתפקידים אחרים, שלא לדון. נשוב לעיין בשאלת מינוי אשה לתפקיד של שררה בהמשך.

אלא שהנוהג "לא למנות לחצאין" השתנה אחר כך. הנה דברי הריב"ש¹⁴ (שו"ת הריב"ש סימן רעא):

ולפי זה, י"ל שהסמיכה שנהגו בה בצרפת ובאשכנז, היא בדרך זו. שהתלמיד כשהגיע להוראה, ומדינא מותר להורות חוץ לשלש פרסאות - ואף חייב להורות, כמו שדרשו ז"ל בפ"ק דע"ז (יט ע"ב) ועצומים כל הרוגיה, זה תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה - אלא דמשום גזרה אסור לו, אא"כ נטל רשות מרבו; אז רבו נותן לו רשות: לקבוע ישיבה בכל מקום, ולדרוש, ולהורות לכל הבא לשאול. וזה בשקוראין לו: רב; כלומר: הרי זה מעתה, כאלו אינו תלמיד, אבל ראוי ללמד לאחרים בכל מקום, ולהקרא רב. ואם לא בדרך זה, איני רואה לסמיכה ההיא, סמך כלל. ומ"מ, נראה: דכל שלא בחיי רבו, אינו צריך נטילת רשות משום רב.

¹² ראה לחם משנה שם שמקור דברי הרמב"ם בירושלמי חגיגה פרק א.

¹³ וכן ראה רש"י סנהדרין ה ע"א ד"ה שבט: "לשון שררה ויש להן רשות להפקיר דהפקר ב"ד הפקר..." נחזור לשאלת מקור הרמב"ם, והשוני שבין שררה ובין דין, בהמשך בפנים.

¹⁴ ר' יצחק בן ששת, ספרד, סוף המאה ה-14 למנינם, תלמידים של הר"ן, ר' חסדאי קרשקש, ורבנו פרץ הכהן.

משמעות ה"סמיכה" שהיתה נהוגה בצרפת ובאשכנז היתה, איפא, חלקית ("לחצאין"): א - קבלת התואר "רב" (לא תלמיד, אלא ראוי ללמד אחרים), וקבלת רשות מרבו ב - לקבוע ישיבה בכל מקום, ג - לדרוש, ו-ד - להורות לכל הבא לשאול. שלא בחיי רבו אינו צריך רשות.¹⁵ אך בחיי רבו גזרו שלא יעשה תלמיד את כל הנ"ל אפילו מחוץ לשלש פרסאות, משום כבוד רבו.

הרד"ך¹⁶ הצביע על משמעות אחרת של "סמיכה" בימיו (שו"ת הרד"ך בית יח):

הסמיכה הנהוגה בזמן הזה מגדולי עולם הוא משום דאי באסור והתר מאן דלא גמיר יעשה תורתנו פלסתר ויאכיל מאכלות אסורות ולטמאות יאמר טהורות בעינים עורות ופי זרות דובר שקרים ירבה ממזרים יפיל חללים צלמות ולא סדרים ולא יאבה יי' סלוח לעושים עצמם כאחד החברים והם המורים.

הסמיכה הנהוגה בימיו, איפא, שימשה אישור שהמוסמך למד וידע ולא יטעה בהוראת איסור והיתר.¹⁷

כעבור כמאתיים שנה העלה הרמ"א על הכתב במקומות שונים את שתי הדרכים – הן מעמדו של הרב בתור דיין בעל שררה, והן היותו בעל היתר להורות באיסור והיתר.

הרמ"א הציג בהגהה בשולחן ערוך את תפקידי ההוראה והשררה של הרב, ואת תפקידו לדון, כשני דברים נפרדים: "הותר לו [לרב המגיע למקום שיש כבר רב] לדון ... אבל אין לו להורות איסור והיתר או לדרוש לנהוג שררה באתריה דחבריה." הנה הקטע השלם (יר"ד סי' רמה סע' כב):

רב היושב בעירו ולומד לרבים, יכול חכם אחר לבא וללמוד גם כן שם, אפילו מקפח קצת פרנסת הראשון, כגון שהקהל קבלו הראשון עליהם לרב ונוטל פרס מהם על זה, אפילו הכי יכול השני לבא לדור שם ולהחזיק רבנות בכל דבר, כמו הראשון, אם הוא גדול וראוי לכך. (מהרי"ו סי' קנ"א ומהרא"י בפסקיו סימן קכח ע"ש תשו' הגדולים). וכן הותר לו לדון בין שני בעלי דינים שבעיר הבאים לפניו לדון, דלמא הרב שבעיר אין ממוצע להם. אבל אין לו להורות איסור והיתר, או לדרוש לנהוג שררה, באתריה דחבריה. (מהרי"ק שורש ק"ע ומהר"ד בתשובה כ"ב). ומי שהוחזק לרב בעיר, אפילו החזיק בעצמו באיזה שררה, אין להורידו מגדולתו אף על פי שבא לשם אחר גדול ממנו (ריב"ש סימן רע"א). ובמקום שיש מנהג לקבל רב על זמן קצוב, או שמנהג לבחור במי שירצו, הרשות בידם, (כל בו). אבל כל שקבלו הקהל עליהם, וכל שכן אם עשו ברצון השררה, אין לשום גדול בעולם להשתרר עליו ולהורידו (שם בריב"ש).

תפקידי הרב כוללים: א – ללמוד וללמד, ב – לדון, ג – להורות איסור והיתר, ד – לדרוש ו-ה - לנהוג שררה. במקום שהקהל קיבל עליו רב, חכם אחר הבא למקום יכול ללמד, ולדון, אך לא להורות, לא לדרוש, ולא לנהוג שררה, כי קבלת שררה היא עניין קבוע.

גם בתשובה התייחס הרמ"א לסמיכה כמתן רשות, בפועל, לדון ולמלא כל תפקיד רבני אפשרי, והוסיף היבט חשוב המתאים גם לימינו ולשאלתנו (שו"ת הרמ"א סימן כד)¹⁸:

הנה אני אומר שאין זמננו זה כזמנם - שלא הורו אלא ברשות רבם, והיו נזהרין בכך, ולמה שהותרו הותרו, והיה מורא רבן כמורא שמים עליהם - אבל בזמננו זה, שאין בודקין מס"ת

¹⁵ הצורך בנטילת רשות מקורו בסנהדרין ה"ע"ב: "אי גמיר, רשותא למה לי למישקל? משום מעשה שהיה ... תנא: באותה שעה גזרו תלמיד על יורה אלא אם כן נוטל רשות מרבו."

¹⁶ הרב דוד, כהן, טורקיה ויוון, סוף המאה ה-13 ותחילת ה-14 למנינם.

¹⁷ ראה הערה 15.

¹⁸ וראה להלן התייחסות החתם סופר לדברים אחרים של הרמ"א בתשובה זו.

ולמעלה, וכל מי שנקרא בשם "מורינו" הוא הותר בכל דבר ואין צריך לרשות אחרת, נראה דאין להכשירו לחצאין. ועוד דהרי כתב הרמב"ם בהדיא דאין סומכין לחצאין אלא כשראו לכל, אבל כשאינו ראוי לכל אין סומכין לחצאין.

האפשרות "להסמך לחצאין" – זאת אומרת, למנות אדם ל"תפקידים רבניים" מסוימים בלבד – ואפילו אם הוא "ראוי לכל", היתה אפשרות מעשית רק בתקופה שבה אנשים כיבדו את המגבלות שהוטלו עליהם, ושהיתה קיימת מידה של משמעת עצמית. אך בתקופה שבו ברגע שהותר לאדם לפעול בתחום אחד הוא מרשה לעצמו לפעול בכל התחומים – וכך גם מרשה לו החברה שמסביבו – עאכ"כ שחייבים להקפיד שכאשר מסמיכים אותו יהיה ראוי לכל, ואין להסמך לחצאין. הגלגל הסתובב סיבוב של 180 מעלות: בהתחלה הסמיכו לחצאין רק מי שהיה ראוי לכל, אחר כך הסמיכו לחצאין כי ידעו לשמור על מגבלות ההסמכה, ובסוף – מכיוון שהמגבלות של הסמיכה לחצאין לא נשמרו, כתב הרמ"א ששוב אין להסמך לחצאין אלא מי שראוי לכל.

נלע"ד כי בחברה המצויה בימינו, קיימים רבים המרשים לעצמם לפעול בכל תחום אף אם לא הוסמכו לכך ואף אם לא מתאים להם מבחינה הלכתית, וכמו כן קיימים לחצים חברתיים לרוב להתיר לכל אחד לפעול בכל תחום ובכל דרך שירצה. גם בתחומי פעילות רבניים, קיימים לחצים חברתיים ואישיים שונים להתיר לנשים לפעול ב"תפקידים רבניים" שאין להן לפעול בהם על פי ההלכה, כמו להעיד (בחופה וקידושין, לדוגמה), לדון, להשלים מנין ולשמש כשליח ציבור בתפילה, וכדומה. על פי דברי הרמ"א, איפא, אין להסמך נשים אפילו "לחצאין".

מאיך, הרמ"א כתב במקום אחר שאין בהסמכה משום מינוי לשררה, כי "אינו אלא נטילת רשות בעלמא", וכי ניתן בזמן הזה להסמך ("לתת מורינו") לחצאין.¹⁹ הנה דבריו המורכבים בהקשרם המלא (יר"ד הל' כבוד רבו ותלמיד חכם סי' רמב סע' יד):

כל חכם שהגיע להוראה ואינו מורה, הרי זה מונע תורה ונותן מכשולות לפני רבים, ועליו נאמר: ועצומים כל הרוגיה (משלי ז, כו).

הגה: ענין הסמיכות שנהגו בזמן הזה, כדי שידעו כל העם שהגיע להוראה ומה שמורה הוא ברשות רבו הסומכו, ולכן אם כבר מת רבו א"צ לסמיכות. וכן בתלמיד חבר, כדרך שנתבאר לעיל, במקום שא"צ רשות א"צ סמיכות. (ריב"ש סימן רע"א ודלא כנחלת אבות פ' שנו חכמים). וי"א דמי שאינו מוסמך למורינו ונותן גיטין וחליצות, אין במעשיו כלום, ויש לחוש לגיטין וחליצות שנתן, אם לא שידוע לכל שמומחה לרבים הוא רק שמצד ענוה ושפלות אינו מבקש גדולות. (מהר"ד כהן סי' כ' ומהר"ו סי' פ"ה וקכ"ב). ויש חולקים ומקילין (תשובת ריב"ש הנ"ל). ובמקום עגון יש להקל אם כבר נתן גיטין וחליצות, אבל לא בדרך אחר, כי מנהגן של ישראל תורה, כן נ"ל. ועוד נ"ל שמותר לתת מורינו לאחד שיסדר גיטין, ואף על פי שמדין הסמיכה שבימים הראשונים לא הוי דינא הכי, מ"מ עכשיו אינו אלא נטילת רשות בעלמא ושרי.

יוצא לדברי ה"ש אומרים", אפוא, א – כיוון ש"מנהגן של ישראל תורה" לפיכך מי שאינו מוסמך ל"מורינו" ונותן גיטין וחליצות אין במעשיו כלום; ב – אלא אם כן ידוע לכל כי הוא מומחה לרבים ולא ביקש סמיכה רק משום שהוא עניו; ג – במקום עיגון יש להקל ולהכשיר גיטין וחליצות שערך (רק בדיעבד); ד – מותר בימינו "להסמך לחצאין" ("לתת מורינו לאחד שיסדר גיטין") אפילו למי שאינו "ראוי לכל", כי "עכשיו אינו אלא נטילת רשות בעלמא", "כדי שידעו כל העם שהגיע להוראה". מסתבר שיכירו גם בסמכותו של מי שהיה תלמיד חבר לרבו ולמי שרבו מת לפני שהסמיכו (ראו דברי ערוך השלחן להלן). כמו כן, עולה מדברי הרמ"א שהציבור חייב לשפוט את האיכות של הרוצה לנהוג ברבנות ("כדי שידעו כל העם", "שידוע לכל שמומחה לרבים הוא"), וכן האיכות של רבו ("וכן בתלמיד חבר").

¹⁹ אחרונים דנו בסתירה שבין דברי הרמ"א בתשובה ובשו"ע. ראה, לדוגמה, ספר ריצבש"י – חידושי חת"ס שלא נדפסו עד היום, ירושלים תש"ו, עמ' פב.

למורכבות השיקולים בענייננו הוסיף החתם סופר בתשובה שדן בה בשאלת העלאת תלמיד חכם שאביו לא היה ידוע "על כסא הרבנים" (שו"ת חתם סופר חלק ד (אבן העזר ב) סימן צד):

נועם יפעת מכתבו הגיעני על נכון ומאי דקמן להעלות השתוקי על כסא הרבנים בודאי אינו נכון מטעם שכ' תשו' רמ"א סס"י כ"ד שהוא בזיון לתורה ונקל היא בעיני הבריות עכ"ל. וצ"ל אף על גב דממזר ת"ח קודם לכה"ג ע"ה היינו שהאמת כן הוא, וכל אחד מחוייב לכבדו אבל מ"מ אין ראוי להעלותו כי לא ישמעו דבריו ההמונים, ויאמרו לו צא ובדק בתועבת אמך....

אבל לתת לו רשות להורות ולדון, ולסמכו ולהעיד עליו שהוא ראוי לכך - איני רואה שום חששה. ומ"ש בתשו' רמ"א שם החלל שפסול לחליצה שמא אביו גוי, והרמב"ם פסק שאין סומכי' לחצאין אלא בראוי לכל מילי - לא זכיתי להבין דבריו והרמב"ם מיירי במי שאינו יודע להורות בכל התורה אבל במי שאינו יכול להזדקק לדין א' מן הדינים מפני פסול, מה בכך? כיון שיכול להורות, ויודע אותו, הלא זה בעצמו הוראה הוא! הרי יודע ויורה שהוא בעצמו אינו ראוי לחליצה מפני שהוא שתוקי ... יכול להורות לאחר לסדר חליצה והוא יורנו דרך יבחר. ואטו סומא בא' מעיני' לא נסמך מפני שאינו יכול לסדר חליצה? ע"כ דברי רמ"א תמוהים בזה לע"ד.²⁰ ומ"מ מטעם אחר י"ל שלא לסומכו כי איכא למיחש מחמת בושה יחפה על עצמו במקום שאין מכירין ויזדקק לחליצה.

מכאן: א - שאפשר להבחין בין "מינוי לרב" בתור תפקיד ציבורי שלא ניתן לקיימו כאשר "ההמונים" עלולים לא לכבד את בעל התפקיד, ובין להסמיק "ולהעיד עליו שהוא ראוי" להורות ולדון, בתפקיד שאינו דורש חשיפה ציבורית וקבלת כבוד אישי מן הציבור, וכאשר ניתן לסמוך עליו שידע להורות כי אין עליו לעשות מעשה הלכתי שהוא פסול לגביו; ב - אף על פי כן, אין לסמוך את מי שעלול לעשות מעשה הלכתי שהוא פסול לעשותו כאשר בושה או לחץ ציבורי כזה או אחר עלול לגרום לו לעשות את המעשה ההוא, למרות שהוא יודע שהוא פסול לו. כמדומני ששני שיקולים אלה מטים את הכף נגד מינוי אשה לתפקיד רבני בימינו - אם כי ניתן להעיד עליה שהיא ראויה לפסוק הלכה (אם אין חשש שיעלו אותה מכך למינוי רבני).

סיכום מסוים של המצב בימינו ניתן למצוא בדברי ערוך השלחן (י"ד סי' רמב, סע' כט):

וכך הוא בירורן של דברים: דעניין הסמיכה בזמן הזה כדי שידעו כל העם שהגיע להוראה, ומה שמורה הוא ברשות רבו הסומכו. וכתב רבינו הרמ"א דלכן אם כבר מת רבו אינו צריך לסמיכות. וכן בתלמיד חבר אינו צריך לסמיכות. עד כאן לשונו.

ולפי הזמנים שלפנינו, ועוד מדורות הקדמונים, שכל עיר בוחרת לה רב מובהק להורות ולדון, ונחשב כרב מובהק לכל העיר והסביבה. ואין רשות לאחר אפילו הגיע להוראה להורות ולדון במקום זה, אלא אם כן נותן לו רב העיר רשות. לזה נותנין לו הסמיכה, כדי שיוכלו לבוחרו לרב באיזה קהילה. אבל בלא סמיכה אסור להיות רב או מורה צדק. וכן נהגו מקדמונינו, וחלילה לשנות. וזהו עיקר עניין הסמיכה בזמן הזה, וזהו כעין נטילת רשות ועדות שהגיע להוראה.

סמיכה "בזמן הזה" של בעל ערוך השלחן הוא "כעין נטילת רשות", "עדות שהגיע להוראה", ומתן רשות מצד רב העיר "כדי שיוכלו לבוחרו לרב באיזה קהילה", "להיות רב או מורה צדק".

מתברר כי משמעות הסמיכה בדורות האחרונים לא היתה אחידה בכל הארצות. בעל השרידי אש תיאר את משמעותה בגרמניה לפני מאה שנה ("הסמיכה, הנסמכים והמסמיכים" שרידי אש חלק ד, עמ' קלח):

²⁰ אחרונים עסקו ביישוב קושייתו של החת"ס - אדרבה, תמהו עליו על שהקשה מהסומא באחת מעיניו, שהרי פסק הרמב"ם בהלכה שלפני הלכה זו שאין להסמיק את הסומא! ראה לדוגמה: הרב יוסף נפתלי שטרן בהערותיו "באר מרים" לספר "מכתב סופר" חלק ב (ירושלים תשט"ו) לרב שמעון סופר, בנו של החת"ס, עמ' קמג. וראה ספר ריצבש"י (הערה קודמת) סי' לא.

השם "סמיכה" בתור נתינת רשות ומילוי כח לדון ולהורות בכל דבר, דת ודין, שגור הוא בספרותנו התלמודית ומצוי גם בספרות המאוחרת. בימינו מכנים את הדיפלומה לרבנות בשם סמיכה. נתינת "סמיכה" פירושה שרב גדול או מוסד בר סמכא נותן לתלמיד שקנה ידיעות התורה במידה מספקת, יפוי כח לקבל משרת רב או דיין או מורה צדק בישראל. בארצות פולין היו משתמשים במונח "היתר הוראה" בתור כינוי לדיפלומה-רבנית. ומשמעותה שמתירים לתלמיד שגמר לימודיו בתורה ועמד לבחינה על ידיעותיו התורניות, להורות הוראה בהלכות התורה. בלא התרה זו אסור היה אפילו למי שידוע כחכם מובהק לקבל משרה של רבנות או של דיינות בקהילה ישראלית. זה היה חוק בלתי כתוב שהחזיקו בו כל הקהילות בכל הארצות, שלא מינו שום איש למשרה דתית אם לא היתה בידו תעודת סמיכה או היתר הוראה, וזה בהתאם למה שאמרו חז"ל: "תלמיד אל יורה אלא אם כן נוטל רשות מרבו" (סנהדרין ה, ע"ב; ועי' יר"ד סי' רמב, יד ברמ"א).

בבית המדרש לרבנים בברלין (מיסודו של הג"ר עזריאל הילדסהיימר ז"ל) לא היו נותנים תעודת סמיכה אלא למי שעמד בבחינות שבעל פה והצליח בעבודות שבכתב להראות את ידיעותיו בשו"ע ואת כחו לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא. תעודה זו היתה כתובה בעברית וחתומה על ידי ראש בית המדרש וע"י המורה לגפ"ת. ואילו תלמידים שלא היה כחם גדול בתורה, אבל קנו להם ידיעה כללית בספרות הרבנית ובספרות של חכמת ישראל והתמחו בכשרון ההטפה ובכשרון ההוראה בבתי ספר ללימודי הדת, היו מקבלים תעודה כללית כתובה בלשון גרמנית על ידיעותיהם הנ"ל שהיתה חתומה בידי כל המורים למקצועיהם השונים. תעודה זו הכשירה לקבל מינוי בתור רב ומטיף ומורה לדת, אבל לא להורות הוראה בשאלות איסור והיתר, שבת, טהרת המשפחה, סידור גיטין וכדומה. רבנים מסוג זה, אעפ"י שכלפי חוץ היו מופיעים כרבני העדה הרשמיים, היו זקוקים לקבל בצד מורי הוראה או דיינים מומחים, שהיה בידם תעודת הסמיכה, או התרת הוראה. כמעט תמיד היו הרבנים והדיינים חיים בשלום באחוה וריעות. כל אחד מילא את תפקידו המיוחד והיה נזהר מלנגוע אף כמלוא נימה בסמכותו של חברו.

אם כן, איפא, בברלין נהגו להעניק שני סוגים של סמיכה: להורות באיסור והיתר וגו', ולהיות "רב ומטיף ומורה לדת" – וודאי שיש כאן סוג של "סומכין לחצאין", בהתאם לכשרונות התלמיד, ובלי שיהיו "ראויים לכל".

ג - חמישה שיקולים נוספים לאיסור

מעבר לשאלת ההסמכה עצמה ואם היא דורשת כשירות לדיינות ושליטה בכל חלקי התורה, נזכיר כאן חמישה מבין השיקולים שנאמרו לאיסור מינוי אשה כרב.

1 – שררה

כבר הבאנו לעיל את דברי הראשל"צ הרב בקשי דורון שליט"א: "אמנם כתבתי בתשובה שם שעל פי ההלכה יכולה אישה לשמש כמורה הוראה בישראל ... אולם כל זה מבלי כל מינוי או שררה אלא מתוך ידיעתם..."

כמו כן, כבר הבאנו לעיל את המקור לכך שאין להעניק לאשה "מינוי" (=סמיכה) או "שררה" (סמכות לחייב ולכפות אף בניגוד לרצון הנתונים למרות בעל המינוי): דברי הרמב"ם (הלכות מלכים א, ה): "אין מעמידין אשה במלכות, שנאמר [דברים יז, טו] שום תשים עליך מלך – ולא מלכה; וכן כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש."²¹

²¹ לפע"ד הביטוי "שום תשים" נושא משמעות של שררה וסמכות – דהיינו הזכות לכפות על מאן-דהו לעשות דבר-מה שאינו רוצה לעשות – כמו תשלום מסים, וכמו מיתה למורד במלכות (כמו שכתוב במפורש ביהושע). כך אמרו "שום תשים עליך מלך – שתהא אימתו עליך". באופן דומה כתוב "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם", כאשר מדובר בסמכותו של שופט/דיין לכפות על אדם תשלומים וענשים גופניים, ואף מיתת בית דין. ככלל התורה לא ששה להעניק סמכות כזאת לבני אדם, ועושה זאת בצמצום – ואולי גם (או: רק) בגלל זה יש סברה לומר שאין להעניק סמכות זאת לנשים.

בתשובה מלפני קרוב לשישים שנה (פורים תש"כ), כתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל כי ראשונים חלקו על הרמב"ם בזה. אביא מדבריו באריכות יחסית, כי ראיתי מי שמצטט אותם באופן חלקי, ומטעה (אג"מ י"ד ח"ב סי' מד):

בענין אם יש למנות אשה להשגחה על כשרות ... האלמנה אשת ת"ח אשר היה משגיח על כשרות ונשארה בלא כלום ואין לה במה לפרנס את בניה היתומים ובאשר היא אשה צנועה ויראה את ה' באמת והיא גם חכמה ונבונה ובעלת אחריות אשר יש לסמוך עליה שהיא תהיה תחת בעלה להשגיח ויהיה לה מזה הפרנסה עבודה ועבור בניה ורצון כת"ה לידע דעתי בזה ... נמצא שמצד נאמנות אין שום חשש שאם אך היא מוחזקת לאשה כשרה וליוודעת ומבינה איך ומה להשגיח יש לסמוך עליה. אבל יש לדון בזה מצד אחר, דהנה הרמב"ם ... כתב "וכן כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש". ואף שלא ידוע לי בעניי מקום לדבריו, דבספרי שציין ... לא הוזכר אלא "מלך ולא מלכה", אבל דין כל משימות שלא יהיו נשים לא הוזכר שם, וצריך לומר דהוא סברת עצמו כמו שדרשינן²² ... והשגחה על כשרות מסתבר שהוא מינוי ... שהחילוק בין להחשיבו לפועל ובין להחשיבו לממונה שהוא שררה אינו מצד חשיבות המלאכה אלא דאם נשכר לעשות רצון המשכירו [נראה כי הכוונה היא ל"השוכרו"; ד"מ] הוא פועל אף שהיא מלאכה חשובה ואם נשכר לעשות נגד רצון בעה"ב ... הוא שררה על בעה"ב שבעה"ב מחוייב לעשות כמו שהמשגיח אומר ... אבל משמע לי שלא כו"ע סברי כן, דהחינוך כתב דין ולא אשה רק במלך ולא מלכה ... וא"כ צ"ע שיטת הרמב"ם ולכן לצורך גדול בשביל חיות האלמנה ובניה היתומים יש לסמוך על החולקים על הרמב"ם ולמנותה תחת בעלה להשגחה. אבל נראה שלמה שבארתי שזה שהשגחה נחשב מינוי הוא משום דעבודתו הוא נגד רצון בעה"ב יש עצה לקיים גם שיטת הרמב"ם, שהיא תהיה שכורה מהרב שרק הרב יהיה בעלים שלה ובעה"ב ישלם השכר עבור ההשגחה להרב, שאז אין דין שררה ומינוי שלהרב צריכה לשמוע לעשות כפי שיאמר לה איך להשגיח ומה הוא דבר האסור כי הלא עיקר האחריות שהקונים סומכים הוא על הרב ונחשבת היא רק כעושה מלאכת הרב בדברים שיכולה לעשות שנחשבת לגבי הרב רק כפועל בעלמא ... וכן הוא [ייחשב שררה ואסור לדעת הרמב"ם למנות אשה] אם יהיה מינוי השגחה מהעיר נמי היה נחשב מינוי אף אם התשלומין יהיה מקופת העיר...

בהמשך לדברים אלה, יש הרוצים לטעון כי בימינו קיים "צורך גדול" למנות נשים בתפקידים רבניים, כולל רבנות קהילה, וכי בגלל זאת "יש לסמוך על החולקים על הרמב"ם". בין השאר, טוענים כי נשים נמנעות מלבקש הוראה מרב בשאלות הנוגעות לגופן ולחיייהן האינטימיים. אחרים משיבים לטענות כאלה כי במשך מאות שנים לא נמנעו נשים מלשאול את שאלותיהן מרבנים, ואם היה צורך בכך היו מגישות לרב שאלות אישיות דרך אשתו של הרב.

אף בלי הטענה של "צורך גדול", יש הטוענים כי בימינו אין משום שררה בתפקידו של רב קהילה, בניגוד לתפקיד של משגיח כשרות. הם טוענים כי רב קהילה נבחר על ידי הציבור, והציבור ונציגיו

²² הגר"מ פ"ז זצ"ל הציע כאן כאפשרות שהרמב"ם צירף שני לימודים נפרדים. הרב צבי הירש שכטר שליט"א, ראש ישיבה וראש כולל בישיבת ר' יצחק אלחנן, כתב אפשרות זאת כוודאי (בכתב-העת Hakira, vol.11, תשע"א עמ' 19-23, הערה 5): הרמב"ם פ"א ממלכים ה"ה מצרף ביחד שתי דרשות אלו ("מלך ולא מלכה" בספרי ו"שום תשים עליך מלך - כל משימות שאתה משים אל יהו אלא מקרב אחיך" ביבמות מה ע"ב; ד"מ) וכותב להלכה שאין למנות אשה לשום שררה. וכנראה שכן היתה גרסתו בספרו הנ"ל (וכפי המופיע בפ"י המיוחס להראב"ד שמה), האיש ממנים פרנס על הצבור אבל לא האשה. ותגובת רבנו (הגרי"ד סולוביצ'יק זצ"ל; ד"מ) על מינוי גולדה מאיר לראש הממשלה, עי' ס' נפש הרב (עמ' צ'-צ"א). ובענין שררה לנשים עי' עוד שרידי אש ח"ג סי' קה (נביא את דבריו בפנים להלן; ד"מ), עד כאן דבריו. עוד כתב שם הרב שכטר שליט"א כי בשיעור הראשון בספר "שיעורי הרב על עניני שחיטה מליחה בשר וחלב ותערובות" (OU, 2005), נאמר בשם הגרי"ד סולוביצ'יק זצ"ל כי אשה אינה יכולה לשמש בתפקיד של רב. הוא מייחס זאת לענין שררה, ולרעיון הצניעות שנדון בו בפנים בהמשך. הגר"מ פ"ז זצ"ל כתב דברים קשים על התנהגותה של ממשלת ישראל בתשובתו הבאה באג"מ שנביא חלק ממנה להלן, אך אין הדברים נוגעים לענייננו כאן.

מוסמכים לא לחדש את החוזה של הרב, ואפילו לפטרו.²³ אך נראה מדברי הגרמ"פ כי לא זאת הנקודה ההופכת את התפקיד ל"לא של שררה", שהרי כתב שאפילו כאשר שכר בעל הסמכות משולם מקופת הציבור עדיין נחשב התפקיד של שררה, כל עוד הרב עצמאי ולא מייצג אחר השוכרו.

אלא שיש לראות את העניין מצד אחר, מעמדו של הרב עצמו. בימינו, אפילו במקום שהעניקו לרב מינוי לכל ימי חייו, בכל זאת אף לא אחד מבני הקהילה כפוף לסמכות הרב, שהרי בימינו שבהם הניידות כה גדולה, יכול אדם לפרוש מבית כנסת או מקהילה שהוראות רבו לא מוצאים חן בעיניו ולעבור בקלות למקום אחר. יותר מכך, מצוי שקבוצת חברים פורשת מבית כנסת או קהילה ומייסדת בית כנסת אחר או קהילה אחרת. ועוד יותר: יכול אדם להישאר במקומו ובקהילתו אך לפנות לרבנים ולסמכויות הלכתיות שמחוץ לקהילתו – לדוגמה, דרך הטלפון או דוא"ל או אינטרנט – ולפעול בהתאם להוראות רבו "שממרחק". איני מתכוון לומר שמצב זה תקין - ומסתבר כי בחלק מהמקרים האלה, לפחות, עוברים על איסור המחלוקת ועל "לא תתגודדו" - אלא שזאת מציאות בימינו, ובמצב כזה אי אפשר לומר כי יש שררה בתפקיד של רב קהילה או בית כנסת.²⁴

ועוד יש לציין את דברי הגרי"א הרצוג זצ"ל:²⁵ "כיוון שנאמר 'מלך' ומזה באה הדרשה 'שום תשים עליך מלך' - וכן כל המשימות בישראל, צריך להיות משימה דומיא דמלך, וזהו ברור שמינוי מלך בישראל היה לכל ימי חייו, וכן כל המינויים בישראל היו לכל ימי חייו המתמנים, עם זכות להוריש השררות לבניהם..." מדבריו עולה כי לדעתו מינוי שאינו לכל החיים ושאינו עובר בירושה אין לו דין של שררה.

במקומות אחדים מינו נשים לתפקיד רבני בקהילה בדרך שהציע הגרמ"פ "לקיים גם את שיטת הרמב"ם", על ידי מינוי אשה בתפקיד של "סגנית הרב". רב הקהילה ממשיך להיות בעל הסמכות והשררה, כאשר "הסגנית" נחשבת כפועלת העושה את מעשיה כולם רק על פי הוראת הרב.

לאור דברי ביקורת חריפים שפורסמו לתשובתו הנ"ל, חזר הגר"מ זצ"ל לנושא פעם שנייה, והתייחס למספר דברים נוספים הנוגעים לענייננו (שם שם סי' מה):

לשמה ימנו אשה להבתי כנסיות שבמדינתנו אמעריקא נמי לא שייך שיוצא מזה [= מזה שהקשיתי על הרמב"ם שפוסל נשים אף לכל משימות, ושמשמע לי שלא כו"ע סברי כן] מכשול, דהבתי כנסיות והמוסדות שמתנהגים ע"פ דרך התורה לא יעשו בלא הוראת רב מובהק, וממילא סגי לזה גם שיטת הרמב"ם שלא למנות אשה, ולאלו שסרו מדרך

²³ כך מצוי בחו"ל. ואף בישראל, שבה רבני קהילה רבים מקבלים מינוי לכל החיים, קשה לומר שהמינוי הוא של שררה. לדוגמה, לא מזמן נחלקו רב קהילה וקהילתו בשאלת מינוי גבאים חדשים בבית הכנסת. בסוף התהליך, הרב נאלץ לעזוב את הקהילה. מתאימים דברי רבן גמליאל לר' אלעזר חיסמא ור' יוחנן בן גודגדא, (הוריות י' ע"א - ע"ב): כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם! שנאמר (מלכים א' יב, ז) וידברו אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה.

²⁴ עם זאת, הרב צבי הירש שכטר (שם הערה 6; ראה הערה 22 לעיל) סבור כי רבנות קהילה משרה של שררה היא, ומצביע על הרמ"א ליו"ד סוף סי' רמה ועל הגר"א שמה ס"ק לח, "שתפסו בפשיטות שרבנות בקהילה גדרה כשררה", "וכן תפס בפשיטות בשו"ת אבני נזר חיו"ד סי' שיב ובתשובו' שרידי אש ח"ב סי' פט, עד כאן דבריו. הנה דברי האבני נזר שם: "אף אם נודה דשאר קרובים יורשים הלא הבת בעצמה אינה ראוי' לרבנות. והאיך יהי' הבא מכחה יורש. ואף שמצינו שירוש בקבר להנחיל ליורשיו. היינו משום שאם הי' בחיים הי' יורש משא"כ אשה דלעולם לא תוכל לירש לעצמה. ואפי' בן הבת לא ירש ברבנות. וכו"ש בעלה". לפע"ד אפילו אם הרבנות היתה בגדר שררה בימיהם, קשה מאד לומר זאת בימינו. ועוד יש להוסיף: היו שהעירו כי אף המגבלה של "כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש" אינו אלא מטיל איסור על הסנהדרין הממנה למשימות, או על אחרים האחראים למינוי בעלי תפקידים, ולא על קהילה הבוחרת לה רב ובעלי תפקידים אחרים. לפע"ד זאת טענה חלשה, שהרי בד"כ קיימת "ועדה לבחירת רב" או "הנהלת בית הכנסת" וכדומה, וחברי הוועדה או ההנהלה נחשבים אחראים למינוי והמגבלות ההלכתיות שבתהליך המינויים מוטלות עליהם.

התורה הרי גם אם הוא איסור ברור ומפורש שבתורה לא ישגחו ע"ז ואין אנו אחראין עליהם.

ובכלל הרי מינוי כופרים ורשעים ודאי אינו כדין התורה כמפורש ברמב"ם פ"א ממלכים ה"ז, וכל מי שאין בו יראת שמים אע"פ שחכמתו מרובה אין ממנין אותו למינוי מן המינויים שבישראל ואף דוד לא זכה אלא לכשרים עיי"ש וכ"ש שכופרים ורשעים אין ממנים לשום מינוי ובזה כו"ע מודו ... דעיקר תכלית מינוי מלך הוא רק לחזוק התורה והמצות כדאיתא בספ"ד ממלכים וכן כל המינויים בישראל, ודין זה חמור ממינוי אשה כשרה ... ומי שאין בו יראת שמים אף כשליכא בן אחר אין ממנין אותו לא למלך ולא לכל מינויין וליכא שום ספק בזה וברור שאם יזדמן באיזה מקום שרוצים למנות לאיזה מינוי רק או איש שהוא כופר ובעל עברות או אשה כשרה וא"א לפעול שלא ימנו שום אחד מהן אלא איש כשר, שודאי צריך לסייע שימנו את האשה הכשרה ולא את האיש הכופר והרשע ...

סוף דבר אף שיש הרבה ראשונים הסוברים כהרמב"ם אבל רש"י ותוס' והרא"ש והר"ן ורמב"ן פליגי ומסתבר שכן סובר גם הרשב"א ובודאי למעשה יש להחמיר כשיטת הרמב"ם ודעימיה כיון דפלוגתא דרבוותא הוא. ובודאי הוא רק באופן שליכא איסור יחוד וכדומה והשגחה שנשאלתי הרי עיקר העסק הוא עם נשים ולא שייך כלל נידון ענין יחוד. ולכן לצורך גדול בשביל חיות האלמנה ובניה היה שייך לסמוך על החולקים על הרמב"ם כבכל פלוגתא דרבוותא אבל מצאתי עצה לקיים גם שיטת הרמב"ם וממילא מוכרחין לעשות כהעצה שהרי ממילא ליכא צורך לסמוך על החולקים.

והקדמת כתר"ה שחשב הרבה דברים שהם מקובלים שלכן לא הוצרכו חז"ל לאומרן – הנה ליכא שום דבר שלא אמרו חז"ל, אף המקובלין בלא שום חולק ... ודבר שלא אמרו ומצינו שנוהגין הם מנהגים טובים שהנהיגו אח"כ בכל דור ודור של הגאונים וגם מנהגים אלו הוזכרו בחיבורי הראשונים.

תוך כדי הגנה על תשובתו המקורית, איפא, העלה הגרמ"פ זצ"ל מספר שיקולים החשובים ביותר לענייננו: א – מוסד הנוהג על דרך התורה לא ימנה אישה לתפקיד של הנהגה/שררה; ב – שיקול חשוב מכל הוא שמקבלי מינויים יהיו יראי שמים – וזה חשוב אף יותר מחכמתו ומידיעותיו; ג – "למעשה יש להחמיר כשיטת הרמב"ם ודעימיה כיון דפלוגתא דרבוותא הוא", ד – "לצורך גדול ... היה שייך לסמוך על החולקים על הרמב"ם כבכל פלוגתא דרבוותא"; ה – כאשר יש עצה לקיים גם שיטת הרמב"ם, מוכרחים לנהוג בהתאם; ו – חייבים לשקול אם לא יעברו על איסורים אחרים, כמו איסור ייחוד.

2 – כבוד הרבנות

בהלכה הבאה שם כתב הרמב"ם (הלכות מלכים א, ו): "ואין מעמידין מלך ולא כוהן גדול -- לא גרע, ולא ספר, ולא בלן, ולא בורסי: לא מפני שהן פסולין; אלא הואיל ואומנותן נקלה, העם מזלזלין בהן לעולם. ומשיעשה במלאכה מאלו יום אחד, נפסל".

לדעת בעל ערוך השלחן (ערה"ש העתיד, הל' מלכים עא, ט), איסור המינוי של גרים ונשים לתפקיד של שררה מבוסס על אותו הטעם: כדי להבטיח את מלוא הכבוד לבעל התפקיד. בלי הכבוד הראוי לא יוכל בעל התפקיד למלא את תפקידו – והרי מילוי תפקידו הוא לא נדרש למטרת כבוד עצמו אלא לטובת כלל הציבור. נזכיר גם דברי החת"ס לעיל, כי לא מדובר בכבוד שמעניקים חכמים לבעל התפקיד – הרי חכמים יודעים כי יש לכבד אדם בהתאם לחכמתו וכישוריו האישיים – אלא מדובר בכבוד מצד "ההמונים".

במקרה של מינוי לתפקיד רבני, לא מדובר בכבוד לשם כבוד – דבר שרוב ככל הרבנים מוכנים לוותר עליו. כבוד הרב וכבוד הרבנות הם כלים הכרחיים למילוי תפקידו של הרב. אנשים לא ילמדו תורה, ולא יקשיבו, ולא ימלאו את הוראותיו ההלכתיות ולא יכבדו את הדרכותיו המוסריות של רב אם אינם מכבדים אותו. כמו כן, אם לא יכבדו את הרב אזי הוא עלול להינתן ללחצים – חיצוניים ופנימיים – לפסוק שלא כהלכה ולעשות מעשים המנוגדים להלכה. ראינו כי בגלל

השיקול הזה קבע החת"ס כי אפילו כאשר יש מקום לקבל חכם בתור פוסק הלכה, יתכן ואין "להושיבו על כס הרבנות". בלא מעט מקומות היום אשה שהיתה מוצאת עצמה בתפקיד רבני עלולה למצוא עצמה עומדת מול דרישות לשמש כעד בחופה שהיא עורכת, ועוד. אם החת"ס חש שתלמיד חכם עלול לא לעמוד מפני לחצים כאלה בזמנו, כמדומני שיש מקום לחשוש מכך גם בימינו.

אמנם נשמעים קולות היום של הטוענים כי לא מן הראוי לחשוב או לרמוז כי כבודן של נשים אינו כבודם של גברים. אכן, כבודן רב, וראוי לכבד נשים בכלל, וראוי לכבד נשים תלמידות חכמים בפרט. אך אי אפשר להכחיש כי ברוב רובן של הקהילות היהודיות של היום ("ההמונים") כבודה של אשה לא נחשב ככבודו של איש בתחום התפקידים של רב, וכבוד כזה לא נוצר על ידי מתן פקודות. ועוד, אי אפשר להכחיש כי רבנים גברים השקיעו שנים רבות מאד ואלפי שעות כאשר הם שקועים אך ורק - או לפחות בעיקר - בלימוד תורה, וזאת ברמה גבוהה. עם כל ההתקדמות במוסדות לימוד תורה לנשים, רובן הגדול לא מגיע לשיבה גבוהה אחרי אלפי שעות של לימוד תורה, ולא לומדות בישיבה גבוהה כעשר שנים של לימוד אינטנסיבי, ועדיין בודדות בלבד "שוחות" ביום התלמוד וההלכה כמו גברים.

מאידך, אי אפשר להכחיש כי קיים מספר הולך וגדל של נשים תלמידות חכמים של ממש, השולטות בספרות התלמודית ובהלכה והמחוייבות להלכה בכל ליבם ונפשם - שכל אחת היא, כלשון הגרמ"פ זצ"ל לעיל: "צנועה ויראה את ה' באמת, והיא גם חכמה ונבונה ובעלת אחריות אשר יש לסמוך עליה ... היא מוחזקת לאשה כשרה וליודעת ומבינה". מעט מאד מנשים אלה מוכרות לציבור, הן בגלל צניעותן של הנשים והן מאותן סיבות שגם מבין הרבנים הרבים שהם תלמידי חכמים אמיתיים רק מעט מתפרסמים בציבור הרחב. שאלתי אחת מהנשים האלה שאני מכיר לדעתה בנושא מינוי אשה לתפקיד רבני. תשובתה: "לגבי תואר רבני ... אינני זקוקה לו. הגעתי למסקנה שאין טעם להילחם על תוארים. שכל אחד יקרא לי כרצונו. כל עוד מאפשרים לי ללמוד וללמד - אני שמחה". כמו כן, יש מספר קטן של קהילות המוכנות להכיר באשה תלמידת חכמים כראויה לכבוד תורה כמו שאיש תלמיד חכם ראוי לכבוד תורה.²⁶

מאידך, יש נשים בוגרות מוסדות "המסמיכים" נשים לרבנות שלפע"ד אינן עומדות בדרישות מינימליות הצפויות מרב. לדוגמה, לפני מספר חדשים הקשבתי לדיון מוקלט של מספר נשים הלומדות במוסד כזה, ובוגרותיו, שעסק בנושא הלכתי. אך השיח לא היה הלכתי כלל. נשמעו לרוב אמירות כמו "אני מרגישה ש...", ו"אמנם חז"ל אמרו ... אבל המחקר המודרני מלמד שההפך נכון" - ממש כך! כנראה שאין מנוס מלהכיר את רמתה התורנית ולהחליט על הכבוד הראוי לכל אשה מלומדת באופן פרטני, כל אחת כפי שהיא, בדומה למה שאנחנו עושים עם רבנים גברים.

לסיכום, שיקול זה נמצא בימינו בתהליך של שינוי, אם כי, כנראה, עדיין בקנה מדה קטן.

3 - צניעות ותפקיד האשה

רבים כתבו על ההיבט הזה, בסגנונות שונים. הנה, לדוגמה, דברים שכתב הרש"ר הירש בפירושו לתורה, על מצוות שילוח הקן (דברים כג, ו). הוא פתח בהתייחסות למצוה הקודמת, "לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה, כי תועבת ה' א-להיך כל עשה אלה" (שם שם ה):

הפסוקים הקודמים (א-ה) נאמרו לצורך חיי העם העומדים להתכונן ולהתפתח בארץ, והם הכריזו על עקרונות הערבות ההדדית לשמירת רכושם ולקידום עסקו של הָרֵע. כמו כן הכריזו על העקרון שיש לקיים את ההבדלים בין אורחות החיים ומשלוח היד של האיש והאשה. העקרונות הראשונים הם עמודי היסוד של המשא והמתן החברתי, והעקרון

²⁶ הרמה הגבוהה של לימוד תורה לנשים היום השתקפה בפרסומת מחוכמת לחברה קבלנית שהופיעה בעיתון דתי ("עולם קטן, גליון 552, י"א בסיון תשע"ו). תחת המילים "את לומדת גמרא" הופיע צילום של כרך רגיל של אחת ממסכתות הש"ס (ש"ס וילנא); מתחת לזה הופיעו המילים "הוא לומד גמרא" ומתחתן הופיע צילום של כרך של אחת המסכתות שבסידרה מפורסמת של תרגום לעברית עממית של הגמרא; מתחת לשני אלה כתבו: "לקנות בית זו החלטה רצינית / עדיף שאת תקבלי אותה."

האחרון הוא יסודו של "הבית", והן הבית הוא אבן השתייה של כל הצלחה לאומית. פסוק ה כבר הבלית לעניין זה את מעלת האשה והעמיד אותה בראש. רצון התורה ש"לא-יהיה כלי-גבר על-אשה" אלא האשה תראה את כל מעלתה וכבודה בתפקידה כ"אם הבית", וב"הגבלה" זו תעריך את עצמה, תהיה מכובדת ומוגנת בעם ואיש לא יעז לפגוע בה. בכך – יותר מאשר בכל דבר אחר – תלויה ההצלחה וההתקדמות הנצחית של חיי עם. הכבוד שהכל נותנים לתפקיד האשה הוא מודד חשוב לדרגתו המוסרית של עם.

ענה עוברת התורה אל ההלכות הנוגעות ברובן המכריע לכינון חיי המשפחה, והיא מעמידה בראשן את המצוה המביאה את מעלת האשה לתודעת כל אדם בישראל. מצוה זו מבטאת את החשיבות היתרה שהתורה מייחסת לפעילות האשה בהליכות ביתה, והיא מתחקה אחרי הפעילות הזאת עד לחוג בעלי החיים. היא מבטיחה חסינות לנקבת הציפור בשעת פעילותה כאם, והיא דורשת מכל אדם שיש לו הזדמנות לכך, שיבטא במעשיו את ההערכה הזאת לנקבה העוסקת בתפקידה.

ברוח זו כתב גם הרב הג"ר הרב שאול ישראלי זצ"ל במכתב שנביא להלן.²⁷

מאיך, ראינו לעיל כי הגרמ"פ זצ"ל לא חש לשיקול של צניעות כאשר פסק כי אשה ראויה לשמש כמשגיחת כשרות; אדרבה, הוא תיאר את האשה נשואת השאלה "צנועה". ועוד, הנה דברים של בעל השרידי אש (חלק א, סי' קלט (ח"ג סי' קה)) - ג' דחנוכה תשי"א מונטרה):

ע"ד שאלתו בבחירת נשים. הג"ר ד"צ הופמן ז"ל התיר את הבחירה האקטיבית ואסר את הבחירה הפאסיבית. אולם רבני א"י וכן בעל ח"ח ז"ל והגר"ח ז"ל ועוד, אסרו גם הבחירה האקטיבית, והרב הראשי עוזיאל בספרו משפטי עוזיאל מתיר את הבחירה לבחור ולהבחר גם יחד, ולמה לי לתקוע א"ע במקום מחלוקת של האוסרים ומתירים, נניח הדבר לזמן שיבוא ויכריע. להאוסרים יש טעם מוסרי, שזהו נגד הצניעות שאשה תעסוק בענייני ציבור וקהל, גם מביאים ראוי מספרי שופטים, (קנז): "מלך, ולא מלכה", וכן מברכות מה ע"א: נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם, שאין חברתם נאה. וכן במגילה כג ע"א: אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד צבור, ע"ש. ויש לדחות ולפלפל, אבל אין תועלת בפלפול כי יש בזה טעמים יותר עמוקים.

אחרים הצביעו על כך שנשים אינן מצוות בתלמוד תורה – ולפיכך לימוד תורה והוראתה לא יכולים לתפוס מקום מרכזי בין תפקידי החיים של נשים. לעומת זאת, תלמוד תורה היא מצווה מרכזית בחייהם של גברים, ולכן מתאים שדווקא גברים ישמשו בתפקידים שיסודם בתלמוד תורה. אלא שגם נשים חייבות בלימוד תורה במצוות הנוגעות להן – דהיינו כמעט כולן (למעט טלית ותפילין), והלכה פסוקה היא שנשים מברכות ברכות התורה על לימודן. ועוד, חכמים רבים בדורות האחרונים כתבו על הצורך לעודד לימוד תורה ברמה מתקדמת בדורנו, מטעמים שונים.²⁸

ונראה שאכן יש "להניח לזמן שיבוא ויכריע", וכמו כן יש להניח למקום ולאנשים להכריע, כי עינינו רואות כי לא כל המקומות שווים, ולא כל האנשים שווים. כמו שיש מקומות שבהם פעילות נשים בתפקידים רבניים תהווה הפרת צניעותה, קיימים גם מקומות שאין בכך שום הפרה של צניעות. הרי קיימות לא מעט נשים צנועות שגידלו מספר רב של ילדים תוך כדי שימוש בתפקידים כמו רופא, פרופסור באוניברסיטה, עורך דין, שופט אזרחי, אשת עסקים, סופרת, אשת תקשורת, מורה, מנהלת, חברת כנסת, ועוד. כמו כן, ברוך ה', נשים חיות בבריאות שנים רבות מעבר לשנים שבהן הן מגדלות ילדים, וממלאות תפקידים ציבוריים שונים בלי להפר את צניעותן – בעיני רבים; ואחרים חולקים.

²⁷ כך כתב גם הרב צבי הירש שכטר שליט"א, שם, כי צניעות – במשמעות של שמירה על פרטיות החיים, תוך הליכה בדרכיו של הקב"ה, שהוא "א-ל מסתתר" – היא הערך העומד ביסוד מניעת שררה מאשה.

²⁸ ראה המקורות שליקט הרב עמית קולא, במאמר המצויין להלן בהערה 34.

כבר הבאנו לעיל את דברי הרמ"א בהקשר לסמיכה (י"ד סי' רמב, סע' ד), "מנהגן של ישראל תורה". אם ניתן לומר כי אין איסור במינוי אשה לתפקיד רבני בדרך שאין בה שררה, שאין בה פגיעה בכבוד הרבנות, ושאינן בה פגיעה בערך הצניעות או חשש לייחוד וכדומה - האם ניתן לטעון כי מנהג ומסורת ישראל הם שלא למנות אשה לתפקיד כזה? ראינו לעיל את דברי הגרמ"פ זצ"ל: "הנה ליכא שום דבר שלא אמרו חז"ל, אף המקובלין בלא שום חולק ... ודבר שלא אמרו ומצינו שנוהגין הם מנהגים טובים שהנהיגו אח"כ בכל דור ודור של הגאונים וגם מנהגים אלו הוזכרו בחיבורי הראשונים." האם מוזכר במקום כלשהו דין או מנהג שלא למנות אשה לתפקיד רבני כנ"ל?

נחלקו הב"י והרמ"א (שו"ע י"ד א,א) בעניין נשים כשוחטות.²⁹ לדעת המחבר, נשים שוחטות; העובדה שלא נעשה כך בעבר לא מוכיחה שאין לעשות זאת, עד שיודע שהתייחסו פוסקים לעניין ואסרו אותו. הרמ"א חלק וכתב שאסור לנשים לשחוט. הש"ך (י"ד א, א, וח"מ לז, לח) תמך בדעת הרמ"א והביא תשובה של המהרי"ק, שכתב בה כי כדי לאסור דבר-מה שנהגו לא לעשותו אין צורך במסורת של פסיקה לאיסור. די בכך שהשאלה היתה עולה מפעם לפעם - בנושא השחיטה, כיוון שאוכלים בשר תדיר, אילו היה מותר לנשים לשחוט היינו רואים זאת.

בנושא שלנו, הרי לא היו בעבר נשים מלומדות כמו שיש היום, ולא היו נשים יראות שמים כה רבות הרוצות הדרכה הלכתית, אמונית, ומוסרית אך המתקשות לקבל את אלה מאיש. לפיכך, מעולם לא עלתה בעבר השאלה של הסמכת נשים. לפיכך, יש מקום לטעון כי אפילו לדעת הש"ך אין יסוד לקביעה כי יש מסורת של איסור סמיכה לנשים.

5 - לא תתגודדו

אש המחלוקת שורפת את כל מה שבדרכה ללא הבחנה בין צדיקים יותר לצדיקים פחות. כמו כן, האיסור שהתורה תיראה כשתי תורות הינו עניין קיומי לנו, והעובדה שהתורה כבר הפכה לתורות רבות היא בעוכרינו, ולא נאריך במקורות ובהבחנות שבין דעות חז"ל, ר"א בנדון.³⁰

הדוגלים בשינוי מתרעמים על כך שמחייבים אותם להתאפק ולהימנע מלעשות דבר-מה שהוא מותר לפי דעתם, רק משום המחלוקת שמתנגדי דעתם יעוררו. אין זה הוגן, הם טוענים, להעניק כוח לא מידתי למתנגדיהם. אלא שנכון הוא כי יד המשנה על התחונה, ואכן נדרש מהרוצה לשנות לוותר על דעתו מעוררת המחלוקת לטובת הכלל. אם רצונו של המשנה מבוסס דיו, עליו להסתפק בלחולל, בזהירות ובצעדים מדודים, שינויים קטנים והדרגתיים על פני תקופה ארוכה, ולראות אם הדברים יתקבלו על דעת הרוב, בלי ליצור פירוד נוסף בישראל ובלי להפוך את התורה לשתי תורות. זאת הדרך שזכינו להגיע בה לטוב שבמצבנו היום, של ריבוי הנשים לומדות התורה,

²⁹ הניתוח התמציתי כאן מובא בהרחבה במאמר מאת הרב ירחמיאל ברויד והרב שלמה ברויד, "רבנים אורתודוקסים - נשים?" (באנגלית) בכתב-העת Hakira vol. 11, 2011, עמ' 46-42).

³⁰ ראשי תנועת היהודים "הקונסרבטיבים" בארה"ב נחלקו ביניהם בשאלת הכרה בנשים בתור רבנים לפני למעלה משלושים שנה, והפירוד שבין שתי הקבוצות - שלא לדבר על עצם ההחלטה "להסמך" נשים - נחשב כאחד מהגורמים לדעיכתה ההולכת ונמשכת של תנועה זו. לא הייתי מזכיר תנועה זו כאן, כי היא ידועה כבוחרת "לפסוק הלכה" בצורה נוחה לחבריה, שכמעט כולם מחללי שבת ולא שומרים על כשרות מזונם וטהרת המשפחה, מצדיקים עבירות על איסורי כרת, ונגועים בנישואי תערובת. אלא שמשום מה בחר ראש ישיבת ר' יצחק אלחנן, הרב שכטר שליט"א, להישען במידה משמעותית על דברי הרב שאול ליברמן ז"ל שהיה אחד מראשי התנועה ההיא, בבואו לכתוב נגד הסמכת נשים (ראה מאמרו שצויין בהערה 22 לעיל). אם כבר הזכרנו התנועה ההיא, מעניין לציין כי אפילו התנועה "הרפורמית" בארה"ב, הדוחים את ההלכה בשתי ידיים, ו"המסמיכה" נשים לדחיית ההלכה זה מעל לארבעים שנה, המשיכה עד לאחרונה להבחין בין גברים לנשים בתעודות שהעניקו לבוגרי הקורסים שלהם: כינו את הגברים "מורנו הרב" ואת הנשים "רב ומורה". קורא האנגלית יוכלו לקרא על כך ב- <http://www.jta.org/2016/05/31/life-religion/why-a-small-word-change-is-a-big-deal-for-reform-women-rabbis>.

של המוסדות המלמדות נשים תורה ברמה גבוהה, ושל פעילות הלכתית, תורנית, קהילתית, חינוכית וציבורית ברוכה של נשים יראות שמים.

ד - משמעות "תפקיד רבני" בימינו

הנה עשרה מבין מה שנחשבים תפקידים רבניים בימינו. רבנים שונים ממלאים תפקידים שונים, בין השאר, בהתאם לכישוריהם האישיים ובהתאם לצרכי הקהילות שלהם וציפיותיהם.

הסמכה לרב בפועל תלויה בכך שהרב למד שנים רבות בישיבה, ועבר בחינות בעל פה ובכתב מאת מוסד או מאת רב מסמך, והוכיח כי הוא בעל יכולת ללמוד ולהבין את ספרות התושב"ע וכי הוא בעל ידע בתחומי הלכה שונים: סמיכה "יורה יורה" – הלכות איסור והיתר (חלקים מ"ד ומא"ח), וסמיכה "ידין ידין" – הלכות אישות ודיני ממונות (חלקים מאבה"ע ומחור"מ). במדינת ישראל מעניקה הרבנות הראשית דרגות שונות של סמיכה על פי העמידה המוצלחת במבחנים שונים: להסמכה "יורה יורה", לקבלת תעודת כושר לרב עיר, ותעודת הסמכה לדיינות ("ידין ידין"). יש גם תעודות כושר לרב קיבוץ, לרב שכונה, ועוד. בדרך כלל, קבלת התואר "רב" מעניקה בעיני קהילות ישראל בעולם את הזכות למלא את כל אחד התפקידים דלהלן. במדינת ישראל כדי שרב יוכל לשמש בתפקידים שונים דרושה ממנו תעודת כושר המתאימה לתפקידו.

- ללמוד וללמד תורה ולחנך בקהילה – במסגרות פורמליות ולא-פורמליות ובכל רמות הגיל
- לשלוט בספרות ההלכתית ולהורות באיסור והיתר: שבת וחגים, הלכות תפילה וביהכ"נ, כשרות, נידה ומקוואות, חופה וקידושין, מילה, אבלות, ועוד
- להנהיג קהילה הנהגה רוחנית: דרשות בבית הכנסת, באירועים קהילתיים, בשמחות משפחתיות, הספדים ואזכרות
- לדעת לאסוקי שמעתתא אליבה דהלכתא ולפסוק
- ייעוץ בנושאים באמונה, במשפחה, בחינוך, במשברים – בכל רמות הגיל
- לדון בענייני גיור, קידושין ונישואין, גירושין, בדיני ממונות, וליישב סכסוכים בתוך משפחות ובין שכנים
- לנהל ולפקח על מערכות שונות בחיי הקהילה היהודית: תפילה בציבור ובית הכנסת, מקווה, כשרות
- להקים ולקיים מסגרות לימוד תורה – ישיבה, אולפנה, מכינה, תלמוד תורה, ועוד
- לקדם את עולם התורה: חידושים, מאמרים, ספרים, מחקרים, כנסים, מכוונות מחקר, ארגוני רבנים, השתתפות בעולם המרשתת
- לייצג את הקהילה היהודית ביחסיו מול העולם הלא-יהודי

עיון ברשימה זו מגלה כי השאלה שאנו עוסקים בה מעמידה אותנו לפני שורה של אתגרים רציניים, שהרי חלק ניכר מהדברים האלה גם אשה יכולה לעשות, ואין חולקים על כך. אין להסמיכה לדון,³¹ והיא לא יכולה לשמש כעד,³² ואינה יכולה לשמש כשליח ציבור בתפילה

³¹ שו"ע ח"מ ס' ז סע' ד; אם כי נראה כי להלכה ולמעשה מותר לרצוים בכך לקבל אשה עליהם לדון (ראה חושן משפט עם הלכה פסוקה הלכות דיינים ז, ד עמ' 94), ואכ"מ.

³² מובן כי הכוונה ל"עד" במשמעות ההלכתית של המלה, כמו אחד מעדי הקיום לקידושין, וכמו אחד משני עדים שבעדותם מחייבים בית דין להכריע בהתאם לדבריהם. אבל כל מקום שעד אחד כשר גם אשה כשרה. ו"עד" במשמעות המצויה היום נחשב בעיקר "טוען", וגם נשים יכולות לטעון בבית דין, להיות נאמנות, ולצפות כי בית דין יתחשב בדבריהן בפסיקתו, וכך מעשים בכל יום, ואכ"מ"ל.

בציבור,³³ ועוד – ואלה הם דברים שגם חלק גדול מהרבנים לא עושה ממילא, כי בני הקהילה ממלאים תפקידים אלה (חוץ מלדון).

אבל "ללמוד וללמד" וגו' - נשים עושות דברים אלה היום וכבר שנים רבות, וברמה תורנית גבוהה - בהתאם למוסד שבו הן למדו, בהתאם לכישוריהן האישיים, ובהנחתאם למסגרת שבה היא מלמדת. הצהרת הסתדרות הרבנים דאמריקה שבראש מאמר זה - השוללת הסמכת נשים לרבנות - הכירה במציאות זאת, והסתפקה בשלילת השימוש בתואר 'רב' על ידי נשים המלמדות תורה. האם על סמך שלילת התואר יצדיקו מוסדות חינוך מתן משכורת נמוכה יותר לנשים, הממלאות בפועל תפקידים זהים לתפקידים של גברים? האם תלמידים יעריכו את התורה שילמדו ממורות פחות משיעריכו את שילמדו אותם גברים 'רבנים'? ועל סמך איזו תעודה ידעו כיצד להתייחס לאשה שלמדה ומלמדת תורה?

כמו כן, מוסכם כי אשה יר"ש, שלמדה ושימשה תלמידי חכמים, ושהיא בעלת שיקול דעת נבון וסברה ישרה, יכולה להורות הלכה.³⁴ כך כתב גם הרב בקשי דורון שליט"א בדבריו שהבאנו לעיל. כמו כן, יכולה אשה לשמש בתפקיד הנהגה רוחנית,³⁵ וכך הן עושות. יש מקומות שנשים מעבירות שיעורי תורה, דורשות לפני ציבור, ועוד. נשים משמשות בתפקיד טוענת רבנית – ומצילות נשים רבות שבמצוקה בבתי הדין, כולל מסורבות גט. נשים משמשות בתפקיד "יועצות הלכה", אחרי שלמדו הרבה, כולל שימוש תלמידי חכמים.

נשים מנהלות ומפקחות על מקוואות, נשים מייצגות ומארגנות קהילות להתמודדות עם משברים רוחניים, נשים מקיימות מוסדות לימוד תורניים לנשים, נשים לרוב מלמדות ומלוות מועמדים לגיור דרך תהליך הגיור. נשים מקדמות את עולם התורה במאמרים בכתבי עת תורניים. לאחרונה ניסתה אשה את כוחה בפירסום ספר הלכה שכתבה.³⁶ לאחרונה פורסם הגליון הראשון של כתב

³³ יש לציין כי מעבר לאיסורים מטעם צניעות, קול אשה (אך לא לכל הדעות), וכבוד הציבור, ואי-יכולתה של אשה להוציא גברים ידי חובתם בחלקים מהתפילה, ידועה בעולם תופעה של זלזול בתפילה ובחיים דתיים, כאילו אלה מתאימים ל"חלשים" בלבד, כמו נשים, זקנים וילדים, כאשר לעומתם "חזקים לא צריכים דת". תפיסה זו הפוכה מהשקפת העולם היהודית, והצורך להרחיק אותה מעלינו היא סיבה נוספת לכך שיש לעודד גברים דווקא לקיים ולנהל תפילה בציבור.

³⁴ לקט קצצר: ספר החינוך קנב; ברכי יוסף ח"מ ס' ז אות יב (מובא בפתחי תשובה שם ס"ק ה), חושן משפט עם הלכה פסוקה הלכות דיינים ז, ד, מכון הרי פישל תשכ"ב, עמ' 95; הרב דוד אוירבאך, הליכות ביתה (כח, ח); הרב משה הלוי שטיינברג, הלכות נשים, תשמ"ו, עמ' 118. סיכום מקיף, שקול ותמציתי של מקורות ההלכה בנושא זה מופיע במאמר "אישה מורה הלכה" מאת הרב עמית קולא, ב-
<http://www.beithillel.org.il/show.asp?id=68592#.V3veQBV97IV>

³⁵ הראשול"צ הג"ר מרדכי אליהו זצ"ל כתב ("מינוי אשה לתפקיד ציבורי", תחומין כרך ז' עמ' 518-519) כי אמנם לכאורה מינוי אשה אסור מדאורייתא, אך על פי אחד התירוצים של התוספות לקושיא מדבורה השופטת (דבורה היתה רק מלמדת אותם דינים) יוצא כי "מותר לאשה לפסוק הלכה. ולכן מותר לאשה להורות לתלמידים בב"ס, ובתנאי שאינם גדולים" – נראה כי חשש הג"ר אליהו זצ"ל מפני הפרת עניינים שבצניעות. ועל פי תירוצו אחר של התוספות ("שמא היו מקבלים אותה עליהם משום שכינה"), כתב הרב אליהו זצ"ל: "לפי"ז קהילה מצומצמת, ארגון או ישוב יכולים לקבל בהחלטת רוב אישה כיו"ר ההנהלה או המזכירות וכדו'. אך כשמדובר על עם שלם לא תואיל קבלה." לפי דברים אלה לא חשש הגרמ"א זצ"ל לעניינים שבצניעות ויחוד. גם הרב משה מייזלמן שליט"א, ראש ישיבת תורת משה בירושלים, כתב כי אשה יכולה להיות מנהיגת ציבור (ספרו (באנגלית) האשה היהודית בהלכה, תשל"ח, עמ' 80).

³⁶ "מהלכת כדרכה: אתגרי החיים במבט הלכתי-ערכי" מאת מלכה פיוטרקובסקי, שעמדה בראש מדרשת לינדנבאום (מדרשת ברוריה), שהיתה ממקימי "פורום תקנה", ומלמדת עכשיו במספר מסגרות לימוד תורה גבוהות לנשים. הספר זכה לביקורת חריפה מאת הרב יואל קטן ("אין הלכה כמותה", בעיתון בשבע, גליון 614, י"ג בתשרי תשנ"ה / 7 באוקטובר 2014), שטען כי למרות השפה ההלכתית שבספר, הוא למעשה ספר אנטי-הלכתי. אולי מעניין עוד יותר, כתבה ביקורת נוקבת על הספר אשה חכמה, ד"ר יעל לוי
<http://www.inn.co.il/News/News.aspx/284259>. בין השאר, העירה לוי כי פיוטרקובסקי השתמשה במקורות משניים, לא מהימנים ומשובשים, תוך התעלמות ממקורות הסותרים את העמדות העדיפות בעיניה.

עת תורני על ידי נשים.³⁷ מדובר בנשים שהן לא מהפכניות, לא מרדניות, לא מחפשות כותרות, שלא באות עם סדר יום קבוע מראש ("אג'דה) והרוצות לשנות את ההלכה בהתאם אליו, אלא בנשים חכמות ונבונות, מלומדות ומשכילות, יראות שמים, אהבות ה' ועמו ותורתו, ומחויבות להלכה בכל ליבן, נפשן, ומאודן.

עם זאת, דווקא מתוך חשש לגישה שהצגתי בחלק זה, המפרקת את התפקיד של רבנים לחלקיו ומצביעה על כשירותן ההלכתית של נשים למלא את כמעט כל התפקידים, כתב הג"ר שאול ישראלי זצ"ל את הדברים הבאים לפני קרוב לשלושים שנה. נביא את מכתבו במלואו, בגלל החשיבות של גישתו בכלל ולענייננו בפרט:³⁸

ב"ה, עש"ק בראשית תשמ"ז, ירושלים

לכבוד הרב אריה פרימר, רחובות, שלום רב,

קיבלתי מכתבך מיום א' ט"ז [בתשרי תשמ"ז], וכאן תשובתי.

ראשית, מעולם לא שמע מישהו ממני שאני מתנגד למינוי (או בחירת) אישה למועצה דתית. יכול להיות שמישהו דייק והבין שעמדתי היא שלילית. ואכן אין דעתי נוחה מגילויי התלהבות שמגלות נשים מסוימות לקחת חבל בפעילות בשטח הדת, שלא היו מקובלות עד עתה, חוץ מאשר בחוגים רפורמיים. דומני שהתלהבות זו מעוררת חשדות. אמהותינו וסבתותינו היו מסורות לעניני הדת לא פחות מהללו, ותמוה שנדחקות דוקא למקומות אלה, מבלי להרגיש כי בפרוץ גדרים, אין לדעת להיכן יגיעו הדברים.

וזוהי הנקודה המסוכנת במהלך זה. האם חסרים שטחי פעולה לאישה דתית. האם גמילות חסדים, מתן בסתר, עזרה לחולים וקשישים, ופעולות בשדה החינוך אינם שטחים שראוי לענות בהם? והאם אפשר לומר שבשטח זה משולבות הנשים במדה מספקת? האם אין כאן מעשה לתפיסת שטחי ראוה, מבלי שהרצון להאדיר ערכי הדת והחדרתם בכל שדות הציבור יהי הכוח האמיתי הדוחף לכך.

כבודו מדבר על השאלה הספציפית של חברות במועצה הדתית, האם כבודו חושב שבזה יגמר הדבר? הן כבר עינינו רואות את המפלגות החילוניות שעטו על המציאה, וכולם נעשו לפתע מעונינות למנות את נציגיהם, יותר נכון – נציגותיהן, לגוף הבוחר של רב הראשי לתל-אביב. הן לא נטעה, שמחר-מחרתיים תופיע דרישה למנות "רבנית" במקום "רב". והרי גם לזה לא קשה למצוא סימוכין – דבורה הנביאה וחולדה הנביאה ...

ולמה לא, למה צריכות הישיבות להיות מוסדות דווקא לנערים ולבחורים, ואם נערה רוצה ללמוד תורה, למה נפריע בעדה ...

גם לשאלה הספציפית, הן אם אישה תכהן כחברה במועצה הדתית, הן אין זה מוצדק שתכהן גם כראש המועצה הדתית, איני רואה הבדל עקרוני. אבל הרי לא יתכן שלא

אשה חכמה שלישית, ד"ר חנה השקס, כתבה תיאור של ראייה רחבה של חיינו ההלכתיים, וניסתה לתאר את מקומם בהם הן של דרכה של פיטרקובסקי והן דרכו של הרב קטן; ראו: <https://musaf-shabbat.com/2014/10/31/%D7%94%D7%9C%D7%9B%D7%94-%D7%A9%D7%9C%D7%90-%D7%91%D7%9E%D7%A7%D7%95%D7%9E%D7%94-%D7%97%D7%A0%D7%94-%D7%94%D7%A9%D7%A7%D7%A1>

³⁷ "דרישה", מטעם המדרשה לנשים, אוניברסיטת בר-אילן, בעריכת הרב יהודה זולדן, גליון 1, אייר תשע"ו.

³⁸ המכתב פורסם בספר "אישה, חוה, אדם – נשיות יהודית בין התפתחות למסורת", בעריכת אביבה שרבת, הוצאת ראובן מס, ירושלים, תשס"ט / 2008, כנספח למאמר מאת הרב פרופ' אריה אברהם פרימר, "נשים בתפקידים ציבוריים בתקופה המודרנית", נספח 2 – "תשובת הרה"ג הרב שאול ישראלי זצ"ל בעניין נשים במועצות דתיות", עמ' 216-217. כל הסימנים של שלוש נקודות מופיעים במקור.

תתעוררנה מדי פעם בעיות במועצה הדורשות התייעצות מוקדמת עם הרב המקומי, תבוא איפוא אישה זו ראש המועצה הדתית נכנסת ויוצאת בלשכת הרב הראשי, תתייעץ איתו, ואף לעיתים תתווכח איתו, כדרכו של עולם, ושיח שיג זה שבין הרב לבין האישה, האם אינו עלול להביא להוצאת לעז אם בצדק ואם שלא בצדק ... בכל זאת הן הזהירו חכמים במסכת אבות משהו בענין זה ...

אין זה מהדומה למה שכתבנו בענין שיתוף אישה, ואף נכרי, במוסדות כלליים, כשם שאין לנו נגד נשות חיל העוסקות במסחר, או במקצועות מדעיים וחנוכיים, אבל דברים שמיוחדים לעניני דת בעלות אופי ציבורי, הדבר הוא בלתי רצוי. כך נראית דעתו. אך כאמור, לא הבעתי אותה ברבים, ואם מוסרים משמי אין זה נכון.

בברכת התורה והארץ

ש. ישראלי

נב. תודה על המאמר במקומה של האישה המראה על ידיעה נרחבת והתעסקות בנושא ככובד ראש. אך כאמור אינו ענין לנושא המעשי המעסיק את המחשבה בשעה זו.

ש. י.

הרב ישראלי זצ"ל צפה בעיני רוחו כבר אז שיבוא יום ונשים תרצינה לשמש בתפקיד של רב. הוא ראה זאת כדבר "בלתי רצוי" שאשה תמלא תפקיד בעל אופי ציבורי בדבר שמייוחד לעניני דת, הן בגלל בעיות ייחוד וחשש לדברים מכוערים (וחז"ל קבעו "הרחק מן הכיעור ומן הדומים לר"), והן משום שמתאים להן יותר למלא תפקידים דתיים רבים אחרים מסורתיים, וכי אין "לפרוץ גדרים" המקובלים בישראל מאות רבות בשנים, כי אי אפשר לדעת לאן הדבר יוביל.

נעבור לחלק החמישי והאחרון של השיעור.

ה – מציאות ימינו ומסקנות³⁹

1 – להמשיך ולהגביר לימוד תורה לנשים ברמה גבוהה ועמוקה

נשים לומדות תורה, מחכימות, ומביאות ברכה לעצמן ולעולם. מעבר לערך העצמי שבלהתמלא בתורה, לימוד תורה לנשים הביא לעולמנו דמויות נשים בעלות אמונה יהודית עמוקה והמנהלות את חייהן מתוך מחוייבות גמורה להלכה: אמהות וסבתות המעודדות את כל צאצאיהן לחיות חיי תורה ומצוות, נשות חינוך בכל הרמות – כולל מנהלות בתי ספר וראשי אולפנות ומדרשות, יועצות הלכה, טוענות רבניות, חוקרות בכל תחומי התורה, בודקות הלכה,⁴⁰ ונשים הפועלות בכל המקצועות והמביאות לתחומיהן אמונה ומחוייבות יהודיות מלאות. כולן חכמות ויראות שמים.

מאיך, יש אחרות שבאות ללימוד התורה עם אג'נדה, ועם מחוייבות להלכה מינימלית במקרה הטוב. כתוצאה מכך הן מסיימות את לימודיהן עם קצת ידע ויכולת ללמוד במקורות ההלכה, אך ללא יכולת לנהל שיח תורני אמיתי, וללא הצניעות והענווה כלפי חז"ל וללא יראת השמים, הצפויות מבני תורה. יש מהן המצטרפות להתקפות נגד הלכות שונות, כולל חומרת בנות ישראל

³⁹ קוראת/ת יקר/ה: קריאת המסקנות ללא קריאת גוף המאמר עלול להטעות. נא לקרוא את גוף המאמר לפני קריאת המסקנות.

⁴⁰ לפני מספר שבועות נשאלתי שאלה מסוימת בעניין כתמים. כאשר הבעל הביא את בדי הבדיקה של אשתו לבדיקה סיפר לי שאם לא אוכל לתת תשובה ברורה, הוא יהיה חייב להפנות את אשתו מיד ל"בודקת הלכה" שתבדוק ותקבע אם יש לה פצע מדמם.

לשבת ז' נקיים על ראיית דם כחרדל, הפרדה בין המינים בתפילה בציבור, הרחקות בין בני זוג בשעת איסורם זה לזה, איסור משכב זכור, ועוד.

איך נדע להבחין בין נשים אלה לנשים אלה אם לא ניזום ונעודד חינוך יהודי תקין, אם לא נבחן אותן, אם לא נתמרץ אותן ללמוד ולהיכנס לתחומים השונים, ואם לא ניתן להן תעודות מכובדות מתאימות? עלינו למצוא דרכים לחזק את ידיהן של הנשים בעלות שאיפות רוחניות תורניות כנות, כדי שיעמדו בפיתויים לחרוג מסמכותן ומההלכה תוך כדי פעילותן הציבורית.

2 – להגביל את השימוש בתואר "רב" ובתפקיד המקיף של רב לגברים

יש לשמור על ההגבלות הקיימות עדיין בנושא הענקת תואר "רב", ולא להסמיק אשה כ"רב", או בתואר דומה. אמנם ההסמכה והתואר רב אין משמעותם בימינו מה שהיתה בזמן חז"ל; לדוגמה, מוסמך היום אינו בהכרח מוסמך להיות דין (חייבים להמשיך ל"דין ידין", או ל"כושר לדינות"). ועוד, רבני קהילה היום לרוב אינם בעלי שררה. ועוד, פעילות דתית ציבורית לא פוגעת בהכרח ביראת השמים ובצניעות של אשה, ולא בכבוד הרבנות. ועוד, פעילות זאת לא פוגעת במסורת ישראל, כי לימוד תורה לנשים רבות בהיקף ובעומק הקיימים היום לא היו קיימים בעבר. עם זאת, ראוי לשמור על "סמיכה" לגברים מתוך תקווה, אמונה, וצפייה שמשמעותה תחזור לקדמותה, ושפירושה יכלול גם הסמכה לדון דין תורה ודיני קנסות, או לפחות את האפשרות שהנסמך יהיה "ראוי לכול" ("השיבה שופטנו כבראשונה"). שימור המשמעות של "סמיכה" ושל "רב" יהיה דומה לשימור התואר "כהן" למי שחזקתו מצאצאי אהרן הכהן – אף על פי שיש מקום לחשוש ששרשרת היוחסין של הכהנים נותק, ואף על פי שרבים שאינם כהנים ממלאים תפקידים שהיו שמורים פעם לכהנים. אנחנו מקווים ומאמינים שהכהנים יחזרו לתפקידיהם המקוריים, וכך גם המוסמכים והרבנים.

3 – ליצור דפוסי התנהגות ראויים לשמירה על צניעותן של נשים מנהיגות קהילה ולמניעת כיעור

החברה המעורבת המצויה בימינו וזה כמה דורות יוצרת מצבים רבים המהווים אתגרים מוסריים. אך מרענן לראות כי אפילו חברה לא-דתית, ואפילו חברה של גוים, התחילו להכיר בסכנות שבחברה המעורבת ולפתח דרכים למנוע את הסכנות. חוקים כמו איסור הטרדה מינית במקומות עבודה, ותקנות בקופות חולים המאפשרות לאדם שלישי להיות נוכח בשעה שאדם עובר בדיקה רפואית, משקפים שיפור בתחום זה. גם רבנים מנסחים כללים לשמירה על גבולות מתאימים בין גברים ונשים במקומות עבודה, שביסודם איסור ייחוד. כמו כן, בעקבות שערוריות שהיו מעורבים בהן רבנים בודדים אך שגרמו חילול השם נורא, הולכים ומתחדדים כללים של שמירת מרחק בין רבנים ובין נשים הבאות להתייעץ איתם. פעילות זאת עשוי ליצור מראש פתרונות לבעיות הצניעות, הייחוד, הכיעור והחשדות שעלולות היו לצמוח מתוך פעילות ציבורית דתית של נשים.

4 – לזהות במפורש את התפקידים "הרבניים" שנשים יכולות למלא ולחנך נשים למלא

כמעט כל התפקידים שפירטתי בגוף המאמר ניתנים למילוי על ידי נשים. מילוי תפקידים אלה על ידי נשים מול נשים בקהילה, ומילוי תפקידים של ייעוץ אישי וכדומה לזוגות, ועוד, יכולים להביא ברכה רבה. אשה שהתמחתה בתחום מסוים יכולה לעבוד בשיתוף פעולה עם רב קהילה, תחת פיקוחו והשגחתו. אשה כזאת יכולה אף לשחרר רב למילוי חלקים מתפקידו שרק הוא יוכל לעשות או שרק הוא יוכל לעשות בצורה הטובה ביותר. לדוגמה אחת בלבד, הקלת העול מעל כתפיו של הרב יכולה לשחרר אותו ללימוד תורה ולכתיבה הלכתית.

בדורות האחרונים הולך וגדל מספר התחומים המוגדרים היטב בשמות (והצרים, לפעמים) שאנשים ונשים לומדים ומקבלים הסמכה לפעול בהם, באמצעות קבלת תעודה ממוסד מוכר.⁴¹

⁴¹ דוגמאות אחדות מבין מאות, ואולי אלפים: מורה לחינוך גופני, מנחה חוגי הורים, מדריך טיולים מוסמך, בעל אישור לעריכת חופות, מורה לטאי צ', מטפל בשיאצו, יועץ מס, יועץ השקעות, מוסמך להגיש עזרה ראשונה, ועוד ועוד.

בדומה לכך כבר הונהג בדורות האחרונים הסמכה ספציפית לסוגים שונים של פעילות דתית יהודית – כמו שתואר השרידי אש. זאת מעין סמיכה לחצאין אף למי שאינו "ראוי לכול".

לפע"ד מן הראוי שנכוון את התהליכים המתרחשים בימינו בצורה יזומה, על ידי נטילת חלק בהם. אם נדאג לחנך את הלומדות למשמעת עצמית ולא לחרוג מהתחום שבו התמחו, ניתן לחנך ולהסמיך כל אחד וכל אחת בתחום מיוחד בהתאם לכשרונותיו וידיעותיו האישיים, כי אין בסמיכה אלא נתינת רשות לפעול, למי שיודע, ויר"ש, ובעל שיקול דעת נבון.

לפני שבעים שנה התחילו לייצר ולשווק בארה"ב עופות כשרים קפואים. התחילו לשווק אותם גם במיאמי ביטש, במדינת פלורידה, מקום שאאמ"ר זצ"ל שימש כרב במשך שבע עשרה שנה. אבי זצ"ל בנה את מערכת הכשרות הענפה שם, וכאשר העופות הקפואים התחילו להגיע אסר למכור אותם בחנות הכשרה – הרי הם סיכנו את פרנסתם של השוחטים. אך תוך זמן לא רב התברר כי אי אפשר היה למנוע את הקידמה בתחום זה, והתיר למכור את העופות הקפואים. באופן דומה, כמדומני שעלינו לקבל כי לימוד התורה של נשים, ומילוי תפקידים רבניים שונים שמותר להן למלא, נמצאים כבר כאן. מוטב שניטול חלק בתהליך במקום להיאבק נגדו מאבק שכשלוננו מובטח. רצוי שנגדיר את תחומי הפעילות, ושנמציא תעודות ותארים מתאימים לנשים צנועות ויר"ש שילמדו למלא את התפקידים. השינוי לא התחיל היום, והוא עדיין בתהליך ומתפתח. לא מאוחר מדי להפוך אותו לברכה.
